

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT



MARS 2 • 2004



Skattfyndsmotivet i de fornnordiska sagorna

Thunbergs samlingar av orientaliska mynt

Pollettsamlande

Pris 20 kr

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras sedan september 2003 även på Svenska Numismatiska Föreningens och Kungl. Myntkabinetts hemsidor i www.numismatik.se respektive www.myntkabinetttet.se. På nätet kan man läsa SNT i lågupplöst pdf-format. Den tryckta tidskriften är därför fortfarande outhärlig och ges ut som tidigare den första veckan i februari – maj, september – december.

Målsättningen är förstås att nå en större läsekrets. Den utvidgade spridningen av såväl artiklar som annonser till allmänheten kan leda till att fler intresserar sig för ämnet och till nya medlemmar i föreningen. Att annonsera bör också bli attraktivare. Annonserpriserna från 2004 ser ut som följer.

1/12 sida (47 x 50 mm)	250 kr
1/8 sida (72 x 47 mm)	350 kr
1/6 sida (47 x 105 mm)	400 kr
¼ sida (72 x 105 mm)	600 kr
½ sida (151 x 105 mm)	1.200 kr
1/1 sida (151 x 214 mm)	2.000 kr
2:a omslagssidan 1/1 sida	2.500 kr
4:e omslagssidan 1/1 sida	3.000 kr
4:e omslagssidan ½ sida	2.000 kr

Annonser på årsbasis får 20% rabatt. För annonsering kontakta Carin Hirsch Lundborg på föreningens kansli, e-post carin@numismatik.se. Allt material måste vara kansliet tillhanda senast den 1:a i månaden före utgivning. Enskilda SNF-medlemmar erbjuds gratis annonser att köpa, sälja eller byta samlarobjekt med högst tre rader. Kontakta mgl@myntkabinetttet.se. *Annonser som inte är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

Innehåll SNT 2 • 2004

Sid

Artiklar och notiser

Skattfyndsmotivet i de fornnordiska sagorna	28
Thunbergs samlingar av orientaliska mynt	31
Pollettsamlade – personliga erfarenheter och åsikter	34
Polletter från Storebergs lantgods	38
Ett ögonvittne berättar om hanteringen av ångsluppolletter år 1865	39
Utbyte av föredragshållare – ett sätt att vitalisera samverkan mellan landets föreningar och myntsamlare	39
Skomakarekällarens polletter	40
En matpollett från S:t Jakobs och Johannis Ordningnämnd	41
Rolf Sandström	42
Nyupptäckta ångkökspolletter från Göteborg	42
Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad	44
Feltryckta sedlar	45
År 1966 köpte Sverige enkronor i halvfabrikat från Finland	45
Numismatisk frågesport vid SNF:s julfest 11 december 2003	46

Stående rubriker

Ny medalj. För rikets försvar. Försvarsmaktens värnpliktsmedalj	33
Personalia. Leif Pahlsson	39
Nytt om böcker – recensioner	44
Föreningar	44
Pressklipp. Silversopor. Myntgodis. Schweizerfrancen som samlarmynt	45
Mässa	45

Omslag

S.k. zodiak-rupier i guld ur Kungl. Myntkabinetts samling. Dessa rupier med stjärntecken präglades på 1600-talet i Agra och Ahmadabad i både guld och silver under mogulkejsaren Nur al din Jahangir. Läs om Thunbergs samlingar och om sägnen kring zodiak-rupierna i Bengt Hemmingssons artikel på sidorna 31-33. Foto Gabriel Hildebrand.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502

Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm

Tel 08-5195 5300

Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91

Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X



Föreningsaktiviteter

MARS

13-14 "Polletthelg" Notera programmens fria form! Tiderna efter kl. 14.00 är ungefärliga.

Plats Banérgatan 17 samt KMK, Stockholm

Lördag 13

11.00 Samling på Kungl. Myntkabinettet, Slottsbacken 6. Vi tittar på KMK:s utställda polletter samt äter gemensam lunch.

14.00 Ny samling, denna gång på Banérgatan. Visning av de polletter som kommer att säljas på dagens auktion (ca 100 nr). *OBS! Auktionen är en del av programmet, d.v.s. auktionslista erhålles vid ankomsten. Enda möjligheten att bjuda på auktionen är att närvara personligen.*

15.00 Auktionen börjar.

16.30 Börje Rådström, Dorotea, visar bilder och berättar om polletter ur sin egen samling.

17.30 Fria aktiviteter, t.ex. diskussioner och byten av objekt.

20.00 Gemensam middag för de som så önskar. För att vi skall ha möjlighet att reservera bord, vill vi att ni gör en intresseanmälan för middagen per telefon till Dan Carlberg, tel. 0476-102 25, 0733-10 48 91, senast den 10 mars.

Söndag 14

09.00-12.00 Föreningslokalen på Banérgatan är öppen. Vi har egna aktiviteter, kanske en "tanke-smedja" kring polletter och pollettsamlade i nutid och framtid för de som så önskar eller meningsutbyte om den s.k. "polletgruppen" och dess fortsatta verksamhet.

16 Föredrag Obs! 16 mars (fel månad annonserad i förra numret)

Plats Banérgatan, Stockholm

18.30 Paul Levin, mynthandlare och samlare från Göteborg, berättar under rubriken *Minnen från min tid som samlare och mynthandlare*. Se närmare på sidan 39.

26 Föredrag med middag

Plats Möckelsnäs Herrgård, Älmlöv

19.00 Föredrag först av SNF:s ordförande Julius Hagander, Basel: *Mynt och människor jag mött som samlare*. Därefter talar Kungl. Myntkabinettets chef Ian Wiséhn, Stockholm, under rubriken: *Kungl. Myntkabinettet – Ett museum i tiden*. Subskriberad middag: Silltallrik à la Möckelsnäs, smörstekt gösfilé med kantareller och bladspenat, vitvinsås samt kokt potatis, blåbärspaj med grädde. Pris 336 kr. Anmälan om deltagande i middagen måste göras till Dan Carlberg, tel. 0476-102 25 eller 0733-10 48 91 senast 19 mars.

APRIL

17-18 FRIMYNT

Plats Idrottens Hus, Helsingborg

Lördag 17 11.00-17.00

Söndag 18 11.00-15.00

SNF finns med även på årets FRIMYNT. Kom och diskutera föreningen och numismatiken eller köp litteratur!

25 Årsmöte med Svensson-auktion

Plats KMK, Stockholm

10.00-12.00, 13.00-14.00 Auktionsvisning i Lovisa Ulrikas bibliotek.

12.00 Årsmöte i Hörsalen.

13.00 Subskriberad lunch bestående av Myntkrogens klassiska fiskgryta med aioli. Pris: 85 kr. Anmälan till Dan Carlberg, tel. 0476-102 25 eller 0733-10 48 91, måste göras senast 19 april.

14.30 Auktion.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00-16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Skattfyndsmotivet i de fornnordiska sagorna

Av Hendrik Mäkelér

I den att jämföra det som de fornnordiska sagorna berättar om skattfynd med arkeologiska och ekonomihistoriska forskningsresultat går tillbaka till mina studier i just ekonomisk historia, arkeologi och nordiska språk vid Kiels universitet i norra Tyskland.

Sambandet mellan sagorna och den dåtida verkligheten har redan tidigare undersökts. Bl.a. har Gert Hatz i sin grundläggande avhandling om *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit* visat att många av de sagor som uppstått efter omkring år 1230 snarare redovisar den (sen)medeltida ekonomiska verkligheten. Däremot har de bara litet att säga om vad som hänt under själva vikingatiden, d.v.s. den tid som dessa sagor egentligen beskriver. Det är därför Hatz framför allt har tagit med sagor i sin undersökning som är tidigare än ca 1230. Jag har däremot valt att använda mig även av de senare sagorna, vilket faktiskt lett till resultat som rör hela det senmedeltida Europas ekonomi.

Hur sagorna definierar skattfynd

Innan vi kan ta oss till dessa resultat är det viktigt att komma på det klara med hur sagorna egentligen definierade ett skattfynd. Det fornnordiska språket saknade nämligen ett begrepp för sådana. Visserligen fanns ordet *skattr*, men det betydde "avgift" som på dagens skandinaviska språk.

För att komma underfund med företeelsen är det enklast att använda sig av den kända skatt som skildras i Egils saga. Egil – en ful och sniken men även kraftig karl och begåvad skald – fick sin första ganska stora kista med silver under ett vikingatåg till Kurland. Kistan hittade han inne i en bondgård bland många andra dyrgripar och mycket silver. Tillammans med sin bror Þórólf kämpade Egil i slaget vid Vínheiðr år 937 i kung Aðalsteins tjänst. Namnet Aðalstein syftar på den engelske kungen Æthelstan, som regerade från 924 till 939. Þórólf stupade i Vínheiðrslaget. Egil fick därför av den segerrike Æthelstan två stora kistor med silver, av vilket Egils far skulle få större delen som bot för sin son.



Egils saga är nästan fullständigt bevarat i Möðruvallabók, en isländskt handskrift som skrevs troligen under första hälften av 1300-talet. Bilden visar fol. 85v med texten från kapitel 58 av Egils saga. Detta kapitel handlar bl.a. om hur Egils far Skalla-Grím rider hemifrån för att gömma sin skatt. Den del av texten som är intressant i detta sammanhang börjar i vänstra spaltens sista rad:

Þ(at) sama kveld, er Eg(ill) haf [nästa spalt] ði heiman farit, lét S(kalla)-G(rímr) söðla sér hest; reið h(ann) þá heiman, e(r) aðrir m(en)n fóru at sofa; h(ann) reiddi í knjá(m) sér kistu vel mikla, en h(ann) hafði í handarkrika sér eirkeið, e(r) h(ann) fór í b(ro)tt. Hafa m(en)n þ(at) stöan f(y)rir satt, at h(ann) hafði látið f(ara) an(n)at hvárt eða bæði í Kru(m)s keldu (ok) látið þar f(ara) á ofan hellu stein mikin(n).

Jfr Andrea van Arkel-de Leeuw van Weenen: Möðruvallabók. AM 132 Fol., Leiden m.fl. 1987, bd. 2, s. 142.

Bildkälla: Möðruvallabók (Codex Möðruvallensis). Ms No. 132 fol. in the Armagnæan Collection in the University Library of Copenhagen, with an introduction by Einar Ól. Sveinsson (Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi, 5). Köpenhamn: Levin & Munksgaard 1933, fol. 85v.

Egil skulle däremot endast få dela den mindre delen med Þórólfs släkt. Dessutom fick Egil inalles tre guldartringar, därav två som skaldlön för en Drápa som han gjort till kungens givmilda lynnens ära. Även om Egil således hade gott om pengar,

behöll han allt silvret för sig själv efter återkomsten till Island.

Egilsagan berättar dessutom att Egil hela tiden förde sin skatt med sig. När hans far Skalla-Grím påminde honom om de pengar han skulle få, vägrade Egil att ge honom

något, eftersom han tyckte att fadern redan hade tillräckligt med silver. Mycket riktigt försvann Skalla-Grím samma kväll med en stor kista och en bronskittel, båda fulla av silver. Han gömde skatten och dog kort därpå under natten. Sagan talar om att det senare fanns många människor som spekulerade om att Skalla-Grím kunde ha gömt skatten i en mosse.

När Skalla-Grím skulle begravas, gav Egil honom ingen lösegendom med i högen. Bra mycket generösare visade han sig däremot gentemot sin vän Arinbjörn, som hade hjälpt honom i en dispyt med den norske kungen Eirík blóðøx (Erik Blodyx, 933-935). Egil skänkte honom två av de tre guldringar som han en gång i tiden hade fått av Æthelstan. I gengäld fick Egil av Arinbjörn både ett dyrbart svärd och en fotsid siden-dräkt. Den dräkten lånade Egils son Þorstein en gång i smyg till ett ting-besök, varvid den smutsades ner. När Egil lade märke till det, kände han sig lurad av sin son och funderade över hur han skulle kunna förstöra sin skatt. Han tänkte på att strö ut hela det engelska silver han hade på lagberget och glädja sig åt slagsmålet som skulle uppstå på grund av det. Man lyckades dock övertala honom att avstå från detta. Med två drängars hjälp transporterade Egil senare bort de båda kistorna och gömde dem. Sedan slog han ihjäl drängarna för att ingen skulle kunna förråda platsen där skatten fanns. Egil själv delade inte med sig av sitt vetande och dog hösten därpå. Det blev således också många funderingar kring var han möjligen kunde ha gömt pengarna.

Skattbeskrivningar

Redogörelsen av skatten i Egils saga visar att det finns tre olika faser när det gäller skattbeskrivningen: 1. skattförvärv, 2. skattförvaring liksom -tillökning och 3. skattgömmande respektive -förlust. Enligt dessa faser ämnar jag diskutera de andra sagornas skattmotiv. Skattmotiven har därvidlag bestämts med hjälp av de stickord som Egils saga ger. En allmän benämning för pengar är då *fé*, *lausafé* står för lösegendom, och dyrgripar kallas för *gripr*. Penningmått är *mörk* och *penningr*, ädelmetallen betecknas med *gull* och *silfr*. Det blotta penningbegreppet måste dock utvidgas med ett måttuttryck som visar på en stor mängd för att kunna bli ett skattord. Dagens ”mycket” hette på fornisländska *mikit*, en otrolig mängd betecknades som *ógryn-ni*. Skatterna förvarades enligt Egils



En man gräver fram en skatt. Illustration till legenden om mannen som sålde sin hustru till djävulen för anvisningen på en dold skatt. Detalj från Dale kyrka i Norge. 1200-talets senare hälft. Repro av G. Hildebrand ur Bengt Thordemans *Dolda skatters hemligheter*, 1941.

saga i kistor (*kista* respektive *mjoddrekka*) och en bronskittel (*eirketil*). Skattnedläggningen antyddes med ordet *fela*; den gömda skatten förråddes enligt folkrön genom *haugaeldr* (= högeld, eg. ett eldsken även kallat drakeld, pengabloss o.a. uttryck). Det är alltså inom ramen av dessa ord som en skatt måste sökas i de fornordiska sagorna.

1. Skattförvärv förekommer i olika samband. I *Landnámabók* talas det t.ex. om Arneid, som rövas bort från sitt hem av vikingar. Hon köps för det dubbla priset som krävts för henne av Ketil. På Island, eller kanske fortfarande i Norge (här skiljer sig de olika versionerna av *Landnámabók*), hittade hon en skatt under en trädrot. Ketil erbjöd henne då att, så att säga, köpa sig tillbaka för de pengar hon hittat så att hon skulle få återvända till sina släktingar. Men hon tackade nej och stannade kvar hos Egil. Hela episoden visar att en kvinna ansågs som värdeekvivalent till en skatt av författarna till de medeltida sagorna. De var således ”skatter” själva. Men det syns också tydligt att skattmotivet användes såsom ett kännetecken på kärlek: Arneid är Egil mera värd än vad som

krävs för henne; hon i sin tur väljer att förbli hos honom tillsammans med sitt skattfynd. Ketil får således hem två skatter.

Men det var också möjligt att få tag på en skatt under en utrikes resa. I *Heimskringla* är det tal om den norske kungen Harald Hårdråde, som fick sin förmögenhet hos den bysantinske kejsaren. Han hade fått så mycket guld, att det vid hemkomsten kunde läggas ut på ett koskinn. Dessutom skildras det särskilt ofta i de senare sagor att gravplundring låg till grund för en skatt. Till en början var gravplundring i sagorna kopplat till olika straff. I *Flóamanna saga* får t.ex. de drängar, som plundrat en grav, betala tre mark i böter. *Grettis saga* och *Harðar saga* tolererar däremot gravplundring, särskilt då det gäller hedniska gravar.

2. Skatterna gav ofta anledning till gräl. Därför brukade många personer skildras som mycket rädsla om sina skatter. Deras ägare sitter inte sällan hela tiden på sina skattkistor. Å andra sidan använde man sig ganska ofta av skatten i representationssyfte. Det var nog inte minst därför som skatterna förvarades inne i huset.

3. Skattdeponering är det motiv som oftast finns med i sagorna. Det är för de många beläggen skull jag har valt att dela upp detta motiv i tre undermotiv, nämligen *a.* reversibla och *b.* irreversibla depåer. Därutöver finns det *c.* gravgåvor.

a. Att gräva ner pengar ansågs som tecken på snålhet. Ändå kunde det enligt sagornas övertygelse finnas en bra anledning att göra det då ägodelarna var i fara vid t.ex. krigståg. Dessutom ansågs politiska förändringar som en logisk förklaring för skattdeponeringar. Snorre Sturlason skriver i Ynglingasagan bl.a. att den svenske kungen Auns skattmästare Tunni efter kungens död tog mycket pengar och grävde ner dem i jorden. När Auns son Egil senare behandlade Tunni som en dräng, flydde denne tillsammans med andra män och tog upp dem igen. Med pengarnas hjälp lät han sig väljas som skarans ledare och lyckades till och med att fördriva kung Egil från riket. Skattdeponeringar skildras också mycket ofta i samband med skeppsfarter. De tydde då tydligen på att man väntade sig ett dåligt slut på resan. På så sätt går det att förklara att hustrurna vägrade att följa med på resor, när männen tidigare hade gömt sina skatter.

b. Irreversibla skattnedläggningar förklaras i Ynglingasagan med att Odin en gång skulle ha sagt, att var och en skulle få njuta av de ägodelar i Valhall som han under livet hade grävt ner. I samband med kristendomens införande förändrades dock skattförståelsen; således kan man läsa i Bandamannasagan om en man, som kort före sin död försökte berättat om sin skattgömma för en präst.

c. I Vatnsdælasagan är det till och med tal om att det tidigare varit sed hos rika människor att inte testamentera pengar utan att ta dem med i sina gravhögar i stället. Det är nog inte minst därför det finns berättelser i flera sagor om att människor fick med sig pengar i graven. Grettis saga däremot är först med att hävda att pengar som grävts ner var dåligt använda. Sagan uppstod troligen omkring år 1320/1330. Den introducerar den nya skattförståelsen i den fornordiska litteraturen – att de levande har större nytta av skatter än de döda. Detta ekonomiska tankesätt motsäger således den hundra år äldre Ynglingasagan i Heimskringla.

Återspeglar sagorna historiska realiteter?

Det blir då dags att fråga om sagorna återspeglar historiska realiteter. Kurt

Schier, en av de mest insatta specialisterna på just sagolitteraturen, ställer sig lite tveksam i denna fråga. Han anser att de vardagliga företeelser som finns beskrivna i sagorna mycket ofta hör snarare 1100- eller 1200-talen till än 900-talet. Även om det åberopas många muntliga källor i sagorna ("det är sagt", "vittra män säger") finns det en stor del fiktiva inslag i sagorna. Det gäller därför också i samband med skattfyndsmotivet att försöka skilja på den historiska realiteten och diktarnas påhitt.

Att skatterna verkligen har förvarats i husen har t.ex. Majvor Östergren kunnat visa i sin avhandling om *Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation*. Torun Zachrisson och Cecilia von Heijne har utvidgat detta till att kunna omfatta hela gården. De testspår på mynten som kallas för "nicks" eller "pecks" har också beskrivits i den fornordiska litteraturen. I Heimskringla är det nämligen tal om mynt, som var vita i inskrifningen (*hvitr í skor*) och därvidlag gjorda av gott silver. Gert Hatz har dessutom uppmärksammat att det på Island och i Norge, där sagorna utspelas, i motsats till i Sverige och i Danmark, har hittats fler engelska än tyska mynt. Detta stämmer väl överens med omnämmanden av engelsk silver i sagorna.

Övergången från en religiös till en ekonomisk skattförståelse skulle man också kunna förklara ur ett historiskt perspektiv: från och med 1200-talet, det århundrade den så kallade kommersiella revolutionen skedde, krävdes allt mer silver till handeln. Omkring 1330/1340 sjönk dessutom den europeiska silverproduktionen dramatiskt. Det var därför man blev mer och mer kritiskt inställd till skattdeponeringar på kontinenten. Exempel på det är Thomas av Aquino (1224/25-1274) och den franske vetenskapsmannen Nicolas Oresme (ca 1320-1382). Den senare skrev omkring år 1358, att man borde lämna in all ädelmetall till myntverket, när brist på ädelmetall rådde. Oresme tänkte då till och med på den ädelmetall, som de döda skulle få med i graven.

Den utveckling som syns på de fornordiska sagornas skattfyndsmotiv måste således ses i ett europeiskt samband. Att de monetära förhållandena i Norden var mycket nära knutna till den europeiska kontinenten under vikingatid och medeltid kunde man inte ens i litterärt sammanhang blunda för.

Denna artikel grundar sig på ett

föredrag som hölls den 4 september 2003 inför Numismatiska Klubben i Uppsala, som i sin tur var en omarbetad svensk version av mitt föredrag som senare hölls på den 13:de internationella numismatiska kongressen i Madrid. Ett stort tack för hjälpen med svenskan går till Harald Nilsson och Monica Golabiewski Lannby samt Kathe Märlov. Hela litteraturen samt utdrag rörande skatter ur de olika sagorna kommer förhoppningsvis att publiceras i Madrid-kongressens handlingar. Därför finns här endast de viktigaste hänvisningar med.

Litteratur

Aðalbjarnarson, B. (utg.): *Heimskringla* (Íslenzk fornrit, 26-28), 3 bd. Reykjavík 1941-1951.

Benediktsson, J. (utg.): *Íslendingabók. Landnámbók* (Íslenzk fornrit, 1), 2 bd. Reykjavík 1968.

Hatz, G.: *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*. Lund 1974.

Heijne, C. von: De vikingatida fynden från Glemminge och Stora Slågarp i nytt ljus. *SNT* 2000:8, s. 198-199.

Johnson, Ch.: *The De Moneta of Nicholas Oresme and English Mint Documents*. London 1956.

Jónsson, G. (utg.): *Grettis saga Ásmundarsonar. Bandamanna saga [...]* (Íslenzk fornrit, 7). Reykjavík 1936.

Nordal, S. (utg.): *Egils saga Skalla-Grimssonar* (Íslenzk fornrit, 2). Reykjavík 1933.

Schier, K. (Hrsg.): *Egils Saga. Die Saga von Egil Skalla-Grimsson* (Saga. Bibliothek der alt nordischen Literatur). München 1996.

Spufford, P.: *Money and its use in medieval Europe*. Cambridge m.fl. 1988.

Vilmundarson, Þ. og Vilhjálmsson, B. (utg.): *Harðar saga. Bárðar saga. Þorsfirðinga saga. Flóamanna saga [...]* (Íslenzk fornrit, 13). Reykjavík 1991.

Wittreck, F.: *Geld als Instrument der Gerechtigkeit. Die Geldrechtslehre des Hl. Thomas von Aquin in ihrem interkulturellen Kontext* (Rechts- und Staatswissenschaftliche Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft. N.F., 100). Paderborn m.fl. 2002.

Zachrisson, T.: *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland* (Stockholm Studies in Archaeology, 15). Stockholm 1998.

Östergren, M.: *Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation* (Theses and Papers in Archaeology. New Series, 2). Stockholm 1989. □

Thunbergs samlingar av orientaliska mynt

Av Bengt Hemmingsson

Carl Peter Thunberg (1743-1828) tillhör de fåtaliga svenska vetenskapsmän, som under 1700-talet nådde internationell ryktbarhet. Denna ryktbarhet fick han genom sin verksamhet som forskningsresande och botanist.¹

Efter studier vid Uppsala universitet, där Thunberg tillhörde Carl von Linnés lärjungar, disputerade han år 1770. Som en fortsättning på sina studier inledde han samma år en längre resa. I Amsterdam lyckades Thunberg erhålla en tjänst som läkare vid det holländska Ostindiska kompaniet. Tack vare denna kom han att besöka så avlägsna platser som Kaplandet, Ceylon, Java och Japan.

Thunbergs intresse var inte bara fokuserat på naturvetenskapen. Han beskriver även noggrant myntsystem och växelkurser på de besökta platserna. Till de omfattande samlingarna av föremål, som han tog med sig tillbaka till Sverige, hörde således också mynt.

Thunbergs japanska myntsamling är välkänd. Efter sin hemkomst år 1779 skänkte han densamma till Gustav III, som vidarebefordrade kollektionen till Kungl. Myntkabinettet. Den återfinnes mycket riktigt i det av Jonas Hallenberg upprättade inventariet, tryckt 1804. Enligt detta omfattade samlingen 11 guldmünt, 16 silvermynt och 17 kopparmynt.²

I sina självbiografiska anteckningar kommenterar Thunberg stolt: "Den dyrbara samling af Japanska, både gångbare och äldre sällsynta mynt --- som med lifsfara utlurendrögades och som nu pryder Hans Majestäts, Konungens Samlingar i Stockholm, är otvivelaktigt den första, som blifvit bragt till Europa och som derstädes alltid skall blifva en af de sällsyntaste Mynt-Samlingar."³

Japan var nämligen sedan länge stängt för utlänningar; den enda kontaktpunkten med yttvärlden utgjordes av handelsstationen på ön Deshima utanför Nagasaki. Den förste svensk att besöka denna plats var kuriöst nog Fredrik Coyet, näst äldste son till myntmästaren i Stockholm och Säter 1614-1627, Gillis Coyet d.y. Fredrik C. var nämligen holländska Ostindiska kompaniets

chef för handelsfaktoriet i Deshima 1647-1648. Hans efterlämnade dagbok vittnar dock inte om några numismatiska intressen.⁴

Thunberg har själv utförligt berättat om och beskrivit sin japanska myntsamling. Den 25/8 1779 höll han nämligen ett inträdestal i Kungl. Vetenskapsakademien om de "Mynt-Sorter som i äldre och sednare tider blifvit slagne och varit gångbare uti Kejsaredömet Japan." Talet trycktes samma år, och till beskrivningen av mynten fogades åtta kopparstuckna planscher.⁵ Det lilla häftet nytrycktes år 1984 av Numismatiska Litteratursällskapet i Göteborg, tillsammans med en utförlig kommentar av Ian Wiséhn. Denne konstaterade efter en jämförelse med Thunbergs beskrivning och planscher, att samlingen än idag befinner sig intakt i KMK.

Thunbergs intressen omfattade inte bara japanska mynt, vilket framgår av notiser i hans resebeskrivning. Vart Thunbergs övriga orientaliska mynt tog vägen finns dock inte beskrivet i den numismatiska litteraturen. Det visar sig att det till och med existerar en tryckt förteckning över dessa, om än anonym och summarisk.⁶ År 1814 skulle nämligen en samling "ostindiska" mynt, närmare bestämt 280 stycken, gå under klubban i Stockholm. Den hade tillhört framlidne majoren Lars Gustaf Celsing och bjöds nu ut av hans kreditorer. Möjligheten att förvärva samlingen *en bloc* fanns dock; för helheten begärdes 1 000 riksdaler banko.⁷

Då man väl med rätta antog att intressenter på samlingen främst stod att finna utomlands, trycktes förteckningen på franska. I detta läge ingrep emellertid statsministern för utrikes ärenden m.m., Lars von Engeström. Han hade nämligen erfarit att dessa mynt "blifvit samlade och förde till Sverige af Professor Thunberg i Upsala, sedan af honom försålde till framlidne Major Celsing." Den 26/4 1814 anmälde därför von Engeström vid Vitterhetsakademiens sammanträde att "Hans Majestät Konungen i nåder befallt", att samlingen ifråga skulle inköpas till Kungl. Myntkabinettet. I verkligheten hade von Engeström själv bestämt, att av Akademiens magra resurser skulle 500 riksdaler banko tas i anspråk, medan



Carl Peter Thunberg (1743-1828).

Statskontoret skulle bistå med lika mycket.

Den 3/5 rapporterade Jonas Hallenberg, att han "besett samma Myntsamling och deröfwer erhållit en tryckt förteckning". Han hade även kommit överens med stärbhusets gode män om inställandet av den utlysta auktionen. Den 27/5 var affären äntligen klar, och den andra delen av Thunbergs hemförda mynt kunde införivas med KMK:s samlingar under inventarienumret 404.⁸

Lars Gustaf Celsing (1763-1810) erhöll majors avsked från livdrabantkåren år 1793. När farbrodern Ulrik avled, ärvde han dennes fideikommisssegendorar i Södermanland.⁹ Även om det inte kan påvisas att Celsing i övrigt har varit myntintresserad, så är det inte svårt att se varifrån han hämtat inspirationen till förvärvet av Thunbergs samling. Det är nämligen så, att Ulrik Celsing (1731-1805) var en kunnig orientalist.

Redan år 1756 utsågs Celsing till kommissionssekreterare i Konstantinopel.¹⁰ Hans far, Gustaf d.ä., och även brodern, Gustaf d.y., hade under vistelser i Turkiet samlat österländska föremål och litteratur. Dessa samlingar förökades av Ulrik Celsing, som dessutom utsågs till envoyé i Konstantinopel år 1770



Zodiak-rupier i guld ur Kungl. Myntkabinettets samling. Se också omslagsbilden i färg.
Foto Gabriel Hildebrand.

efter sin bror. År 1804 skänkte han en samling av arabiska, persiska och turkiska handskrifter och böcker till Uppsala universitet. En annan kun- ning orientalist, Jacob Jonas Björn- stahl, skrev om Ulrik Celsing på sin tid att "han är den ende af alla Ministrar [i Konstantinopel] som ganska färdigt talar och läser Turkis- kan".¹¹

De Celsingska samlingarna av tex- tilier, målningar, manuskript, böcker och övriga konstföremål från Kon- stantinopel kom så småningom att placeras på familjens gods Biby i Södermanland. Detta ingick i Ulrik Celsing's testamentariska fideikom- missförordnande, vilket upprättades innan han dog barnlös år 1805. Bror- sonen Lars Gustaf Celsing verkar inte ha odlat några egna sam- larintressen; hans försök till att för- mera familjens orientaliska kollek- tioner synes således ha inskränkt sig till införskaffandet av Thunbergs mynt.

Zodiak-rupierna

Det i särklass märkligaste och värde- fullaste inslaget i den Celsing/Thun- bergska myntsamlingen utgjordes utan tvekan av de så kallade zodiak- rupierna i guld. I den tryckta förteck- ningen framhålls de också särskilt; det sägs att de sällan påträffas i enstaka exemplar, och att de är ännu mera sällsynta i komplett skick, med alla tolv stjärntecken representerade ("ne se trouvent réunies completement qu'en très peu des plus consid- erables Cabinets de Monnaies en Europe"). Det påstods vidare, att om man händelsevis erbjöds en liknande

serie i komplett skick, så skulle priset aldrig understiga 2 000 holländska gulden.

Thunberg berättar i sin resebe- skrivning om hur han själv kom över dem. Det var först på återresan, i Amsterdam år 1778, som han hos kyrkoherden i Oude Kerk hade "det oväntade nöjet, at för första gången se de så kallade Zodiak Roupierne uti Guld, alle tolf tillsammans". Kyrko- herden hade i sin tur köpt dem av en släkting till generalguvernören Im- hoff i Batavia. De hade översänts därifrån som gåva, men mottagaren hade råkat i penningnöd och tvingats sälja mynten. Kyrkoherden hade nu godheten, att på Thunbergs "en- trägna anhållan" avstå från dem mot en ersättning av 700 gulden.¹²

Dessa mynt utgjorde således efter- traktade samlarobjekt redan vid denna tid. En annan svensk ostindie- farare, Olof Torén, konstaterade samma sak.¹³ Såsom skeppspredikant medföljde han svenska Ostindiska kompaniets skepp "Göta Lejon" på hennes resa till Surat i främre Indien och till Kanton åren 1750-1752. Han skriver att dessa rupier var "redan i Indostan en raritet, av orsak, som sades, att morenas fruntimmer stundom bruka dem till halsband, vilket låter troligt nog, när man vet huru mycket mahometanerna tro på fascinationer, amuleta, stjärnors influence, talismans och dylikt." Han återger också sägnen kring dessa mynt, såsom han hörde den berättas i Indien:

"Nur Mahal gift med en officerare råkade en gång, emot sin tanke, att bli sedd av Stora Mogol Jehan Gir,

som då han på annat sätt ej kunde behaga henne, genom tjänliga medel expedierade hennes man, och äntli- gen efter många böner förmådde den högtbedrövade att hålla till godo hans egen säng. Att denna skönheten förstått sparlakans politiken mäktade väl, fingo styvbarnen förmimma. Jehan Gir förändrade då hennes namn och i stället för Nur-Mahal (Ljus i frustugan) blev hon kallad Nuri-Jehan (Världens ljus eller Jehans ljus). Han gav henne även en gång frihet att låta slå rupier med sitt namn, och lade därtill den compli- ment, att hon då borde låta prägla därpå de 12 himmelstecknen."

Mynten ifråga präglades i både guld och silver under mogulkejsaren Nur al din Jahangir (AH 1014-1034 = CE 1605-1628) i myntorterna Agra och Ahmadabad. Serien blev så populär, att den efterpräglades senare under mogulkejsarna, dock med stil- mässigt modifierade stampar.¹⁴ Den av Torén återberättade legenden kring dessa mynt saknar naturligtvis till stora delar verklighetsanknyt- ning, men visar ändå hur de tidigt kom att fascinera inte bara samlarna, utan även allmänheten i stort.

En komplett serie i guld tillhör än idag den orientaliska numismatikens klassiska rariteter, så Thunberg kunde med all rätt betrakta den såsom pärlan i sin samling.

Noter

¹ Se bl.a. Carl Peter Thunberg. *Linnean, resenär, naturforskare 1743-1828* (red. B. Nordenstam, Sthlm 1993).

² J. Hallenberg. *Berättelse om Svenska Kongliga Mynt-Cabinetet* etc. (Sthlm 1804) s. 199.

³ Carl Peter Thunberg (1743-1828). *Självbiografiska anteckningar med bibliografi* (utg. L. Wallin, Uppsala 1993) s. 13.

⁴ G. Müllern: *Förste svensken i Japan. Han som miste Formosa* (Sthlm 1963), s. 28ff.

⁵ Arbetet översattes även till holländska (i *Verhandelingen van het Bataafsche Genootschap*, 1780), tyska (Stendal 1784) samt franska (Paris 1796); den sistnämnda publicerades dock tillsammans med resebeskrivningen i del IV, s. 359-386.

⁶ Omnämnd av E. Nathorst-Böös i *Myntkatalogen i tvåhundra år* (Sthlm 1966), s. 12; "A vandre-une Collection choisie & rare de Monnaies anciennes & modernes de differens Pais aux Indes Orientales" (Stockholm, imprimé chez J. P. Marquardt, en 1813").

⁷ H. Schück: *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia, VII* (Sthlm 1943), s. 286 ff.

⁸ Se även volymen "Bilagor till Hildebrands inventarium no 375-2012 åren 1803-1853" i KMK, där bl.a. den tryckta förteckningen återfinnes.

⁹ G. Elgenstierna: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor, I* (Sthlm 1925), s. 827.

¹⁰ Betr. Ulrik Celsings (samt Gustaf d.ä:s och d.y:s) samlarverksamhet, se *Minnet av Konstantinopel. Den osmanskturkiska 1700-talssamlingen på Biby* (red. K. Ådahl, Sthlm 2003) speciellt avsnitten "Den osmanskturkiska samlingen på Biby" av K. Ådahl, och "Familjen Celsing och de svenskosmanska relationerna under 1700-talet" av Å. Karlsson.

¹¹ J. J. Björnståhl: *Resa till Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, Ångland, Turkiet och Grekland* (Sthlm 1780-84); del III, s. 12.

¹² C. P. Thunberg: *Resa uti Europa, Africa, Asia förrättad åren 1770-1779*, del IV (Uppsala 1793), s. 298f.

¹³ O. Torén: *En ostindisk resa* (nyutgåva Sthlm 1961), s. 56f.

¹⁴ M. Mitchiner: *Oriental Coins and their values: The World of Islam* (London 1977), s. 9ff.

Delar av Thunbergs samlingar kan beses i Kungl. Myntkabinetets utställningsmonter "CARL PETER THUNBERG, resenär, samlare, forskare", på plan 2 i museets trapphus.

Ny medalj

För rikets försvar

Försvarsmaktens värnpliktsmedalj

Sverige har nu fått en värnpliktsmedalj. Genom skrivelse 16991:74739 har ÖB, Överbefälhavaren, instiftat Försvarsmaktens värnpliktsmedalj (FMvplM).¹ Den nyinstiftade medaljen tilldelas värnpliktiga som fullgjort värnpliktstjänstgöring efter 2002-08-26 och som erhållit lägst 10-5-5 i betyg. Medaljen kan även beställas av var och en som fullgjort sin värnpliktstjänstgöring före 2002-08-26. Godkänt betyg skall bestyrkas i samband med beställning (adress och priser – se nedan). Under 2003 erhöj ca 14 000 värnpliktiga medaljen, vilken med tiden säkerligen kommer att bli en av de vanligaste svenska medaljerna. Ett exemplar av medaljen (i presentetu med medaljminiatyr och släpspanne) har tillförts samlingarna på Kungl. Myntkabinetet genom Försvarsmaktens försorg.

Medaljen mäter 31 mm i diameter, miniatyrmedaljen mäter 16 mm – båda i oädel metall. Medaljens utformning och band (blått och gult) framgår av bilden här intill.

Den intresserade kan vända sig till AB Sporrang, Nytorpsvägen 12, Box 1701, 183 17 Täby. Telefon: 08-446 54 50. AB Sporrang säljer presentetu med medalj, miniatyr och släpspanne för 342:50 kr + moms och frakt. Vid samtidig beställning av minst tio presentetuiter blir kostnaden per etui 269:50 kr + moms



Den nyinstiftade värnpliktsmedaljen.

31 mm. Åt- och frånsida. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK. Skala 1:1.

och frakt. Värnpliktiga tilldelas enbart medaljen, men miniatyrmedaljen kan köpas separat för 120:50 kr + moms och frakt. Vid köp av enbart medaljen blir kostnaden 142:50 kr + moms och frakt.

Frédéric Elfver

Not

¹ Försvarsmaktens traditionsofficer Allan J. Sooman vid Protokollavdelningen, Högkvarteret och Jan Fredriksson, VD AB Sporrang tackas för kompletterande information om medaljen. □

Pollettsamlande – personliga erfarenheter och åsikter

Inför den stundande "Polletthelg", som Svenska Numismatiska Föreningen anordnar, skriver Ian Wi-séhn här kort om större pollettsamlingar samt ger tips om en hel del litteratur kring ämnet.

Man kan fylla utställningsmontrar med vackra och för vetenskapen högtintressanta mynt från Olof skötkonungs tid, ungerska gyllen, Åbo-ören och dukater av guld från Ädel-fors. Man kan också ställa ut medaljer som hyllar Gustav II Adolfs segrar i Tyskland eller kastmyntet som präglades till Karl XIII:s begravning och som visar en karta där även Finland finns med – en skandal med vissa konsekvenser.

När man väl gjort detta ser man förvåntansfullt på besökarna som betalat entréavgift för att under någon timme vandra omkring i Kungl. Myntkabinettets (KMK) utställningar. Besökarna går runt och tittar, än här och än där. För de allra flesta är det första gången de möter Erik XIV:s blick på guldmyntet från 1568 – så där öga mot öga. Om det blir kärlek vid första ögonkastet är svårt att avgöra. Besökaren går nämligen vidare lite sökande och förundras säkert över att Sverige under årens lopp haft så många märkliga mynt.

När besökaren så kommit ut i vår korridor riktas blicken mot en liten monter bredvid personalhissen. Då händer det något. Ansiktet spricker upp i ett igenkännande leende. I montern (en del av en n riven utställning om polletter från Stockholm) finns några små oansenliga gaspolletter från Stockholms Gasverk. – "Sådana hade mamma i en ask i köket. Det var brorsan och jag som fick springa till Konsumenttjänsten för att köpa fler när asken blivit tom. Festligt att få se en så'n igen".

Museibesökare vill gärna känna igen sig, bli berörda och få uppleva igenkännandets glädje. Sedan är det naturligtvis så att många vill se det ovanliga och exklusiva. Det skall man också få. Det ingår i vårt uppdrag. Besökarna förväntar sig att de skall få se ett stort antal mynt och medaljer, men det är inte många som tänkt sig att Kungl. Myntkabinettet också har ställt ut polletter.

När undertecknad inledde sin tjänstgöring i KMK hösten 1980, fanns polletterna insorterade i två



1. Kopparpollett från Leijonanciers klädesväveri i Stockholm, 8 öre. Stiernstedt nr 6 s. 142.



2. Papperspollett från Wedevågs järnverk, 2 daler sm, 1700-talet.

pollettskåp. De svenska polletterna var utlagda i landskaps- och alfabetisk ordning. Här och var bland alla metallpolletterna fanns även ett fåtal papperspolletter insorterade, men merparten av dessa låg i kapslar tillsammans med sedlarna i ett annat skåp. Helt för sig låg den f.d. Bankmuseets pollettsamling som endast bestod av drygt etthundra exemplar. Efter de svenska polletterna kom de utländska som fortfarande var osorterade. De två skåpen innehöll också museets samling av myntvikter, frimärksmynt, falska mynt, mynt i dekorativ användning samt leksakspengar. I samma skåp som de brittiska mynten fanns de engelska polletterna (tokens) från 1600- och 1700-talen. Riksbankens pollettsamling fanns i samma skåp som deras svenska mynt. Den ende som sysslade med polletterna var museets mångkunnige Jüri Tamsalu. Han var också skicklig på att få fram snygga polaroidbilder vid behov.

År 1984 efterträdde jag Ernst Nathorst-Böös som gick i pension. Jag fick då ta över alla hans ansvarsområden, däribland även polletterna. Ernst var för övrigt mycket road av polletter och skrev ihop en liten skrift om polletter i Dalarna strax efter sin pensionering.

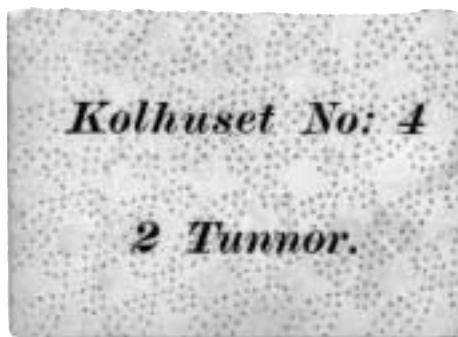
Nu drogs jag in i det pågående arbetet med dokumentationen och bodelningen av Sven Svenssons samlingar. I mitt fall blev det pollettdelen. Jag skulle fungera som KMK:s representant, när den person som Svenska Numismatiska Föreningen (SNF) utvalt skulle jämföra innehållet i KMK:s och Svenssons samlingar. KMK skulle erhålla alla polletter som sänkades i samlingen. De som inte valdes ut skulle försäljas och intäkterna skulle tillfalla Sven

Svenssons stiftelse för numismatik. Det fanns också en del tankar inom SNF om att polletterna inte skulle överlåtas till KMK utan i stället finnas kvar i föreningens ägo. Den skulle inte heller säljas utom möjligen dubbletterna. Men de gamla slutligen gäller fortfarande.

Min första motpart från SNF var den skicklige Yngve Almer från Örebro. Han arbetade på distans och vårt samarbete sträckte sig väl inte längre än till ett fåtal sammanträffanden i KMK samt en del telefonsamtal som mest rörde uppgifter om enstaka polletter i KMK:s samling. Yngve ville utreda om polletter som rätteligen hörde till Svensson råkat hamna i KMK:s skåp. Vid mitten av 1980-talet förvarades Sven Svenssons efterlämnade samlingar, inklusive polletterna, i KMK. Det enda undantaget var att papperspolletterna under en period fanns hos Ahlströms mynthandel – detta mest för att Yngve Almer hade sitt arbete i mynthan-deln. Samtidigt som SNF lämnade sina gamla lokaler på Östermalmsgatan och flyttade till KMK:s annex-lokaler på Sandhamngatan 54, flyttades Svenssons samling på samma gång. I samband med att SNF år 1992 flyttade till Banérgatan fick Svenssons samling återvända till KMK, detta mest som en säkerhets-åtgärd.

En viktig fråga rörde prioriteringen av själva dokumentationen och hjälpen med att få fram fotografier. Det gällde nu för KMK att samarbeta med SNF och försöka bidra till att avsluta ett långdraget projekt.

Yngve Almer ersattes av Börje Rådström som bodde i Norrtälje, relativt nära Stockholm. Eftersom



3. Papperspollett från Karmansbo bruk i Västmanland. Kolhuset No:3 / 2 Tunnor. Polletten gjord av ett spelkort.

han är pensionär kunde han arbeta intensivt med polletterna, särskilt sedan KMK flyttat till Slottsbacken i Gamla Stan. Alla polletter fotograferades genom KMK:s försorg och beskrevs noggrant av Börje. Till slut hade Börje Rådström gått igenom hela samlingen och upprättade då flera exakta dokument som innebar att ett avslut kunde ske mellan KMK och SNF. Redan tidigare hade KMK fått överta Svenssons medaljer efter det att Nils Uno Fornander och Ulf Nordlind gjort ett motsvarande avslut med KMK.

Omkring 1987 kontaktade jag *Nordiska museet* i Stockholm för att få möjlighet att studera den s.k. *Bernströmska pollettsamlingen* (Nordiska museets inv.nr 127.160 a-b). Samlingen, som omfattar 5 578 polletter, överlämnades som gåva till Nordiska museet 10 april 1916. Grosshandlaren och filantropen Andreas Bernström (1845-1925) var god vän med Artur Hazelius.

Efter vissa brev- och telefonkontakter fördes jag in i ett skyddsrum från andra världskriget, i Skansenberget alldeles bredvid Skånska gruvan. Här inne stod två myntskåp av valnöt. Eftersom det var trångt måste skåpen lyftas fram av vaktmästare. Jag kunde med hjälp av en ficklampa se något av allt det fina som Bernström en gång ihopsamlat. Miljön var kall och vatten rann sakta nedför bergväggen. Av den anledningen föreslog jag att skåpen med innehåll snarast borde flyttas till en mer hälsosam omgivning.

Något år senare kunde jag återkomma till Nordiska museet för att i en varm magasinlokal bättre kunna studera innehållet i lådorna. Man kan konstatera att Bernströms samling är mycket representativ och innehåller något av allt det som en privatsamlare kan hoppas äga (dock finns det inga papperspolletter i samlingen).

Det mesta finns redan i KMK:s samling, men ett och annat är Nordiska museet ensamma om. Museimannen Håkan Eles fick 1966 uppgiften att förteckna samlingen, men det blev bara en början. Han har dock skrivit om den Bernströmska pollettsamlingen i *Fataburen* 1967.

Börje Rådström fick frågan om han kunde tänka sig att sortera in Svenssons polletter bland KMK:s systematiska samling. Med sina stora kunskaper om polletter gjorde han detta på ett mycket skickligt sätt och passade även på att rätta till sådant som var fel i KMK:s gamla pollettsamling. När han var färdig, hände något för oss tämligen dramatiskt. Det var nämligen då som den ansvariga bibliotekarien vid *Roggebiblioteket* i Strängnäs (del av Kungliga Biblioteket) ville att KMK omedelbart skulle hämta hela den numismatiska samling som sedan lång tid förvarats där. Allt kom ursprungligen från läroverket i Strängnäs. Biblioteket hade drabbats av upprepade svåra stölder och ville skydda det som fanns kvar (det visade sig vara mer än 10 000 nummer). Samtidigt visste de att flera tidningar var på gång med att berätta om stölderna. Så på grund av bibliotekets uppmaning reste två tjänstemän från KMK till Strängnäs för att under två dagar packa samlingen i så god ordning som möjligt samt därefter föra allt till KMK i Stockholm.

Det visade sig att pollettsamlingen tycktes vara helt intakt, närmare 4 000 exemplar. De gamla lapparna från 1800-talet som åtföljde varje pollett hade kommit i oordning. Detta kan kanske säga något om inställningen till polletter från tjuvarnas sida.

Under varje pollett från Strängnäs finns små handskrivna lappar, som anger namnet på den som skänkt polletten samt i en del fall även årtä-

let för gåvan. Ett namn som är flitigt återkommande är August Wilhelm Stiernstedt, pionjären inom pollettforskningen. Han bodde också ganska nära Strängnäs. Mycket snabbt efter överförandet av föremålen från Roggebiblioteket beslutade riksbibliotekarien Thomas Lidman att allt skulle övergå som en gåva till KMK.

Även om vi blev mycket glada för polletterna från Strängnäs, så hade vi plötsligt fått nya bekymmer. Polletterna av järnbleck (de är många!) hade drabbats av korrosion och flagade ordentligt. Denna process kunde dock vår mycket skickliga metallkonservator Sophie Nyström klara av tämligen omgående. En annan akut fråga var själva placeringen av polletterna i vår samling. Skulle de ligga för sig själva eller skulle även dessa insorteras bland de övriga polletterna? Svaret är kanske självklart, men med tanke på att Börje Rådström just blivit färdig med insorteringen av Svenssons polletter, ett arbete som innebar en omstrukturering av många tusen polletter, måste vi ta ställning till arbetets omfattning – även ur ekonomisk synvinkel. Det var säkert med blandade känslor som Börje Rådström första gången gick igenom alla lådorna från Strängnäs. Vi beslutade emellertid att först sortera hela pollettsamlingen från Strängnäs efter landskap. Därefter skulle vi bestämma om den vidare placeringen. För KMK:s del inträffade då det för oss tråkiga att Börje Rådström skulle flytta till Dorotea, vilket innebar en försening av arbetet.

En annan viktig händelse var att det gamla anrika företaget Sporrongs, genom direktör Stig Stefanssons försorg, överlämnade ett antal kapslar som innehöll provexemplar på polletter som uppmonterats på plattor där tillverkningsåren finns angivna. Detta är en "provkarta" på Sporrongs produktion under 1920-



4. Mjölkkollett av mässing från Åkeshofs mjölkförsäljning, Kungsgatan 22 i Stockholm, 1 liter. NM XII:118.

talet och fram till slutet av 1940-talet. Tyvärr saknas vissa år, men de utgör ändå en fantastisk komplettering till KMK:s samlingar.

Utställningen om polletter från Stockholm väckte intresset till att försöka få fram en bok om just dessa polletter. Egentligen var det kännaren av transportpolletter, Ulf Carleson, som först började fundera i dessa banor. Han hade, möjligen för egna studier, renskrivit vissa delar av ett pollettmanuskript som Sven Svensson själv handskrivit med bläckpenna. När jag själv fick se det som Carleson fått fram, föreslog jag att KMK skulle kunna ge ut denna som en separat skrift. Av olika orsaker blev detta inte riktigt som vi först planerade. Ulf Carleson hade inte möjlighet att fortsätta projektet. Då beslutade jag att KMK skulle ge ut hela den del av manuskriptet som berörde Stockholm. Manuskriptet överlämnades till en skrivbyrå som efter vissa tolkningar av Svenssons handstil lyckades få fram en användbar renskrift. Därefter tog Monica Golabiewski Lannby vid KMK över manuskriptet för att bearbeta texten inför en framtida tryckning. Hon har även lagt till många intressanta uppgifter. Även jag själv kommer att försöka bygga på texten med person- och företagshistorik. Börje Rådström har bidragit med det viktiga arbetet att koppla ihop fotografier på polletter med de texter i manuskriptet där de beskrivs. Helst vill vi komplettera texten med väsentliga polletter som Svensson inte har tagit med. Det är emellertid viktigt att inte låta kompletteringarna försinka tryckningen av boken.

När denna bok sedan är klar kommer vi på KMK att överlämna stafettspinnen till mycket erfarna pollett-samlare inom SNF som i sin tur skulle kunna ge ut böcker som täcker resten av Sverige.

Just nu finns det ett stort pollett-intresse landet. Många samlar och

priserna börjar bli höga. Fortfarande finns ett stort antal polletter som tillhört Svensson som med tiden kommer att säljas. Förhoppningsvis kommer vi i framtiden att se ännu fler artiklar om polletter skrivna av pollettsamlare som intresserat sig för olika specialområden.

För mig innebär polletterna en utmaning eftersom så mycket finns att upptäcka och utreda. Det är därför som litteraturen kring polletterna är viktig. Men fortfarande måste vi hålla till godo med en hel del äldre litteratur. De gamla forskarna gjorde enorma insatser, men de hade tyvärr ingen möjlighet att illustrera sina skrivarmöror med bilder.

När KMK:s nya utställningar planerades var det självklart att polletterna skulle ingå i utställningarna. Detta har inneburit att pollettmontrar idag finns på bottenplanet i anslutning till de svenska mynten och på andra våningen i en monter där Sven Svenssons samlargärning presenteras. År 2002 öppnade en tillfällig utställning om polletter från Stockholm 750 år. Det var där som gaspolletterna visades.

Kortfattat om böcker och artiklar om polletter

Almer, Y. & Carlsson, I.: Om polletter. B. Ahlström Mynthandel AB. Lista 63, september 1984, s. 42-46 samt en rikhaltig illustrerad försäljningslista på ett stort antal polletter, s. 47-61.

Antikören Myntauktion nr 14, 11 december 1993, nr 349-639. Detta är en katalog som innehåller en stor avdelning svenska polletter.

Ehnbom, I.: Svenska polletter genom tiderna. Malmö 1975. Detta är en nyttig katalog, men texten bygger helt på Stiernstedt och Strokirk. Den stora vinsten med katalogen är illustrationerna (trots att de är ganska otydliga).

Eles, H.: Den Bernströmska pollettsamlingen i Nordiska museet. *Fataburen* 1967, s. 231-238.

Linder Welin, U. S.: Svensk koppar och kopparmyntning. Stockholm 1951 (ytterligare upplagor utkom). Här rekommenderas särskilt det utmärkta kapitlet om polletter.

Lundberg, H. & Skårman, K. & Tufvesson, F.: Trafikpolletterna från hamnarna i Göteborg, Kungälv och Marstrand. Göteborgs Numismatiska Förenings småskrifter nr 14, 1979.

Nathorst-Böös, E.: Polletter. Falun 1987. Denna lilla skrift som utgavs av Länssparbanken Dalarna, har ett nyttigt bildmaterial, men tyvärr har en hel del fel smugit in i texten.

Norberg, P. & Lagerqvist, L. O.: Pol-



5. Mässingspollett för arbetare i Stockholms ångslups AB / 75.

letter vid Sala silvergruva. Dædalus. *Tekniska museets årsbok* 1955.

Osign.: Messingsbrukens polletter. *Numismatiska Meddelanden* XIV, Stockholm 1896.

Sahlin, C.: Beskrifning och förteckning öfver Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolags Myntkabinett. Falun 1895. Sahlin ger oss kompletterande uppgifter om de polletter som utgavs av Bergslaget.

Schoerner, K.: Bruket av polletter vid Kungliga Skeppsvarvet i Karlskrona. *Aktuellt* 1990. Marinmuseum i Karlskrona, s. 5-21. Detta är en utmärkt genomgång av ett annars mycket svårtillgängligt material. Allt illustrerat.

Skårman, K.: Polletter. *Göteborgs Numismatiska Förenings småskriftserie.* Göteborg 1972.

Skårman, K. & Tufvesson, F.: Polletter från Ångslupsbolagen i Göteborg. *Göteborgs Numismatiska Förenings småskriftserie.* Göteborg 1976.

Stiernstedt, A. W.: Beskrifning öfver svenska kopparmynt och polletter. Del II, Stockholm 1872. Detta är det äldsta standardverket för den som vill veta mer om polletter.

– **Tillägg till Beskrifning öfver svenska polletter.** *Numismatiska Meddelanden* IV, Stockholm 1877. Detta är en absolut nödvändig fortsättning på arbetet från 1872.

Strokirk, W. Th.: Fortsättning af tillägget till Friherre Aug. Wilh. Stjernstedts år 1872 utgifna beskrifning öfver Svenska Polletter. *Numismatiska Meddelanden* XII, Stockholm 1890. Detta arbete är lika viktigt som de som Stiernstedt skrivit. Observera att Strokirk även sammanställt ett mycket värdefullt register som täcker innehållet i alla tre volymerna.

Wedberg, J. O.: Några anteckningar om polletter. *Numismatiska Meddelanden* XV, Stockholm 1900.

Widell, M.: Militärpolletter. *Svenska Numismatiska Förenings Smärre Skrifter* nr 7, Jönköping 1998. Detta utmärkta

arbete är en hjälp för de som vill veta mer om de marketenteripolletter m.m. som tidigare användes vid våra militära förband.

Wiséhn, E.: Polletter från Ångermanland och Medelpad. *Tidspår. Hembygdsbok för Ångermanland och Medelpad* 1995-96, s. 151-159. Denna artikel behandlar främst ångbåts- och restaurangpolletter.

– **Det bästa hos hunden är människan.** *Nulle dies sine linea. Numismatiska Meddelanden* XLI, Stockholm 2001. Denna artikel är en genomgång av hundskattemärkena från Stockholm.

Wiséhn, E. & Wiséhn, I.: Vinhandelspolletter från Stockholm. Del 1 och 2. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1997:1, s. 4-15 och 1997:2, s. 42-48. Dessa två artiklar är ett försök att inventera de idag kända polletterna som användes av vinhandlarna i Stockholm under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Wiséhn, I.: Månglerbricka från Stockholm. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1991:7, s. 122-124.

– **Brunnspolletter från Stockholms slott.** *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1992:9-10, s. 236-237.

– **Papperspolletter använda på ångslupen Kolga.** *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1994:9, s. 178-180. Ångslupen Kolga trafikerade Motala Verkstad.

– **Apotekspolletter.** *Nordisk Medicinhistorik Årsbok* 1994, s. 75-85.

– **Papperspolletter från Barnängens klädesfabrik.** *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1995:5, s. 132.

– **Polletter för räkning.** *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1996:3, s. 58-63. Flertalet av de avbildade polletterna kommer från Sven Svenssons samling.

– **Polletter från Stockholms badinrättningar.** *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1996:1, s. 14-17.

– **Friherre Henning Wrangel och papperspolletterna från Sperlingsholm.** *Samlad Glädje. Numismatiska Klubben i Uppsala* 1969-1999. Uppsala 1999, s. 165-169.

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt.

Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.



NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje

Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:

<http://www.nmh-mynt.a.se>



6. Matpollett av papp från Sabbatsbergs Fattiginrättning i Stockholm, 12 skilling banko, 1832.

Ovanstående lista ger den intresserade olika ingångar till det mycket omfattande pollettmaterialet, men det finns emellertid många fler artiklar i *Svensk Numismatisk Tidskrift* (leta i SNT:s register), *Skandinavisk Numismatik*, *Mynttidningen* och i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*.

*

Det finns naturligtvis många böcker och artiklar som behandlar de företag, bruk, sociala sammanslutningar, rederier m.m. som givit ut polletter. En förteckning över sådan litteratur kan bli hur lång som helst, men här lämnas ett mindre antal förslag som författaren till denna artikel upplevt vara nyttiga.

Ahnfelt, A.: Sveriges firmor och män inom handel, industri och konst jemte en del finska firmor. Handbok för kommersiella upplysningar, affärshistoriker och biografiska skildringar. Uppsala 1886. Många utgivare av polletter finns nämnda i denna synnerligen värdefulla handbok från den tid då många polletter var i användning.

Bergman, G.: Charles Apelquist. Dædalus. Tekniska museets årsbok 1952, s. 129-146. Denna mycket intressanta artikel berättar om Charles Apelquist som var den som förfälskade de s.k. fahnehjelmarna, d.v.s. sedlar som användes under ryska kriget 1790-1791. Han hade en egen verkstad där han gjorde olika metallarbeten som t.ex. knappar, spelpenningar och polletter. I Gertrud Bergmans artikel finns även behandlat präglingen år 1805 av polletter till Nissafors bruk i Småland.

Fredberg, C. R.: Från vår merkantila och industriella värld. Göteborg. Vol.

I-II, Göteborg 1897 och 1902. Här får läsaren en mycket nyttig genomgång av företagen i Göteborg under 1800-talet. Flera utgivare av polletter finns medtagna.

Forsstrand, C. (red.): Sveriges äldsta företag inom handel, industri, press, penningväsen, sjöfart och andra näringar. Stockholm 1923. Många polletterutgivare finns omnämnda.

Gegerfelt, von E.: Svenska storföretag. Kort historik över deras tillkomst och utveckling. Vol. I-II. Stockholm 1945 och 1948. Här finns intressant bakgrund till alla de "klassiska" svenska storföretagen. Även ett visst intresse för pollettintresse-rade.

Gustavsson, G. A. & Hägg, E.: Stockholms Ångbåtssjöfart. Anteckningar om huvudstadens ångbåtsflotta jämte redogörelse för dess tillkomst och utveckling. Ångfartygs-Befälhavare-Sällskapets Minnesskrift 1857-1932. Stockholm 1933. Denna bok ger oss utmärkta kunskaper rörande rederiernas historia och uppgifter om de ångfartyg som trafikerade Stockholm. Pollettintresse.

Jansson, S. O.: Måttordbok. Stockholm 1950. Denna bok, som Nordiska museet utgivit, ger oss viktiga upplysningar om gamla tiders olika måttenheter. Med hjälp av denna bok får vi förklaringar till många av de beteckningar som finns angivna på polletterna. Finns i en andra reviderad och utökad upplaga från 1995.

Key-Åberg, K.: Sveriges industri. Handbok för industridkare och affärsmän. Stockholm 1898. Även denna bok ger goda insikter kring svenska företag. Pollettintresse.

Oldsjö, F. & L.: Mälarbåtarna. En krönika i ord och bild om Mälaren och dess vita ångare. Stockholm 1967. Den rikt illustrerade boken avslutas med en myc-



7. Mässingspollett med femuddig stjärna från Stockholms Nya Kypareförening / DKB.



8. Rabattpollett av papp från M. Puttkammer i Stockholm. Tjugo polletter motsvarade en kronas värde.

ket intressant "Fartygslista" som omfattar alla Mälarens tidigaste ångfartyg i kronologisk ordning.

Rollof, Y.: *Sveriges inre vattenvägar.* Del 1-4, Stockholm 1977-1981. Sedan 1947 har Yngve Rollof utforskat Sveriges hundratals inre vattenvägar, kartlagt och dokumenterat alla kanaler och sjösystem på vilka det bedrivits nyttotrafik. Här finns mycket att hämta för den som är road av polletter som använts inom sjö-kommunikationerna.

Sandqvist, I-B.: *Litteratur om svenska industriföretag. IVA-Meddelande 227,* Stockholm 1979. Sammanlagt en förteckning på 2 885 böcker, skrifter och artiklar om svenska företag. Här kan man hitta det mesta som rör något större företag.

Stade, A.: *Med ånga, gods och tidtabell. 1800-talets ångbåtstrafik mellan Stockholm och Mälarestäderna. Monografier utgivna av Stockholms stad nr 165.* Stockholm 2003. Denna nyutkomna bok ger oss nyttiga upplysningar om ångbåtar som också hade polletter. Rikt illustrerad.

Stockholms Näringsliv. Vol. I-III, Stockholm 1924-25. Kort historik om hundratals olika företag i Stockholm. Här finns även matbutiker och mindre specialaffärer medtagna. Kan ge bra upplysningar om utgivare av polletter.

Stockholms spårvägar 1877-1927. Stockholm 1927. Detta är en nyttig bok som ger värdefull bakgrund till spårvagnspolletterna. Under senare år har det emellertid utkommit många skrifter i ämnet.

Svenska hotell och restauranter. Stockholm 1924. Ger läsaren en kort historik och beskrivning av verksamheterna.

Svenska järnstämplor. Stockholm 1918. Här finns avbildningar på de flesta förekommande järnstämplor som använts av bruken. Det finns även ett senare nytryck.

Wendel, B.: *Beskrivning över Malmö med omnejd.* Stockholm 1937. Förutom en kortare beskrivning av staden och dess historia får vi en utmärkt genomgång av ett stort antal företag i Malmö. I samma serie som denna bok finns motsvarande som t.ex. handlar om Göteborg, Helsingborg och Norrköping.

Åkerman, R.: *Några ord om jernhandteringens ståndpunkt i Sverige vid början af år 1873.* Stockholm 1873.

Foto ATA.

Ian Wiséhn



Tre polletter från lantgodset Storeberg. Foto Jan Eve Olsson, KMK.

Polletter från Storebergs lantgods

Storeberg, ett mantal frälsesäteri i Tädene socken, Kållands härad, i Västergötland är en urgammal gård, som med underlydande var omkring fem mantal jämte kvarn och såg. Denna gård förvärvades år 1808 av en medlem av den kända Göteborgssläkten Kjellberg.

Under första halvan av 1800-talet användes här polletter tillverkade av koppar med de instämplade initialerna I K och J • A • K inom oval

upphöjd stämpel på slät platt och dessutom J • A • K instämplade på gällande kopparmynt. Det finns även polletter av trä med initialerna I K inskurna, runda ca 32 mm, som bör hänföras till Jonas Kjellberg.

Strokirk gör inte skillnad på polletter som märkts I K och J • A • K i sin pollettbeskrivning i Numismatiska Meddelanden. Den av familjen Kjellberg som förvärvade Storebergs lantgods var Jonas Kjellgren (1752-1832), inte J. A. Kjellberg (1788-1877), som Strokirk anför, ty denne var brorson till den förstnämnde; det

svarar mot initialerna I K, varför dessa polletter kan dateras till tiden före 1832, medan J. A. Kjellberg hade initialerna J • A • K och dessa bör därför dateras till tiden efter 1832.

Polletterna finns på Kungl. Myntkabinettet.

Börje Rådström

Litteratur

Strokirk, W. Th.: Fortsättning af tillägget till Friherre Aug. Wilh. Sjernstedts år 1872 utgifna beskrifning öfver svenska polletter. *Numismatiska Meddelanden XII*, s. 133. Stockholm 1890. □

Ett ögonvittne berättar om hanteringen av ångslupsbolletter år 1865

Genom pollettbeskrivningar och genom att direkt studera enskilda polletter lär vi oss mycket om bruket av polletter i forna dagars Sverige. Det är emellertid svårare att hitta "någon som var med", som berättar hur det gick till när polletterna användes, t.ex. ombord på ångsluparna i Stockholms innerstad och omnejd.

Det kan också vara svårt att hitta litteratur som ger oss en bild av de bolag och ångslupar som verkade under andra hälften av 1800-talet. När det gäller just Stockholm är den vetgirige i stort behov av hjälp. Stockholms inre vattenkommunikationer upprätthölls av olika ångslupsbolag. År 1859 bildades bolaget *Föreningen*, som redan 1863 uppgick i *Stockholms ångslupsaktiebolag*. *Kungsholms ångslupsbolag* och *Nya ångslupsbolaget* trafikerade sträckan Riddarhusgränd – Röda Bodarna. Kungsholms ångslupsbolag ingick i det år 1864 bildade *Ångslupsbolaget Unionen*. *Ångslupsbolaget Ladugårdslandet – Nationalmuseum – Staden* började 1862 trafikera Grevbron – Gustav III:s staty – Nationalmuseum m.fl. bryggor. *Ångslupsbolaget Nya Föreningen* började 1868 gå i trafik på sträckan Nybrohamnen – Alkärret på Djurgården. Dessutom fanns det ytterligare ett antal mindre ångslupsbolag, vilka efter en kort levnad upphörde eller kom att ingå i *Stockholms ångslupsaktiebolag*.

De flesta ångsluparna var vackra att se på och trevliga att färdas med – så tyckte passagerarna redan under 1800-talet. Allmänheten ansåg snart att sluparna hörde intimt samman med Stockholm. Då fanns det inte så många gästande turister, och besökande utlänningar betraktade ångsluparna mest som lustbåtar.

Personalia

Leif Pahlsson

– vår ofta medverkande medlem i Göteborg – har med H. M. Konungens medgivande hösten 2003 tilldelats Sveriges Civilförsvärsförbunds förtjänstmedalj i guld. Den utdelades vid riksstämman i Helsingborg den 11 oktober.

SNT gratulerar! □



Ångslupsbolaget "Unionen" startade 1864 med två ångslupar på sträckan Ladugårdslandet – Staden.

År 1867 uppgick det i "Stockholms Ångslupsaktiebolag". Denna pollett av mässing gällde för 10 öre.

Foto KMK.



Grosshandlaren N. Björnbeck startade 1862 ångslupsfart på sträckan Karl XII:s Torg – Allmänna Gränd, där ångslupen "Skarpskytten" gick. Båten såldes 1866 och trafiken upphörde. Denna pollett av mässing gällde för 10 öre.

Foto KMK.

Ögonvittnesskildring

Det finns en ögonvittnesskildring från 1865 (återberättad av Gustavsson & Hägg 1933), där en engelsk resande berättar om en färd med en av Stockholms ångslupar:

Medelst en tilläggningsbrygga nära i jämnhöjd med vattenytan äro vi i stånd att gå ombord på den nättaste lilla propellerbåt man kan tänka sig. Båten vändes av en gosse medelst en båtshake och susar i väg med förvånande fart ... En bänk sträcker sig runt omkring hela båten och tält finnes över för- och akterskeppen. Frusna passagerare kunna hålla fötterna mot pannan eller sätta sig nära eldstadsluckan, under det andra, som föredraga en sval plats, må undvika maskinisten och dess frysande tjänsteande, i det de placera sig akterut hos befälhavaren eller förut hos gossen. Huru denne knogar! Han eldar, han "bär af", han "gör fast" och upptager därjämte passagerarnas avgifter. Denna ungdom föreställer i själva verket besätningen och kan åtminstone icke fela av brist på befäl, när han har tvenne fullvuxna karlar såsom sina förmän. Han bär en skinnväska fylld med mässingsmärken [polletter] och skiljemynt, samt genomgår ceremonien, att först sälja dessa märken för 10 öre stycket (motsvarande 3 halvpence) och att kort därefter själv återinsamla dem, varvid jag föreställer mig att hans vänstra hand håller en slags kontroll över den högra, för att stärka hans rättskänsla. En av mina vänner, som vill upplysa om rätta förhållandet med denna slags kontroll, påstod att det egentligen var befälhavaren på båten, som ex officio skulle mottaga de försålda märkena".

Källa

Gustavsson, G. A. & Hägg, E.: *Stockholms Ångbåtssjöfart. Anteckningar om huvudstadens ångbåtsflotta jämte redogörelse för dess tillkomst och utveckling. Ångfartygs – Befälhavare – Sällskapets Minnesskrift 1857-1932.* Stockholm 1933, s. 234-235.

Ian Wiséhn

Utbyte av föredragshållare – ett sätt att vitalisera samverkan mellan landets föreningar och myntsamlare?

I februari gästades Göteborgs Numismatiska Förening av SNF:s ordförande Julius Hagander, Han talade om "Att samla mynt". Månadsmötet var öppet även för medlemmar i SNF. Reportage följer i ett kommande nummer av SNT.

Tisdagen den 16 mars kl. 18.30 kommer göteborgaren Paul Levin till Svenska Numismatiska Föreningens månadsmöte i föreningslokalen på Banérgatan 17 i Stockholm. Han käser under rubriken "Minnen från min tid som samlare och mynhandlare".

Paul Levin driver mynhandeln "Ticalen" i Göteborg. Där flockas samlarna för att gå igenom de rikhaltiga lagren – men inte minst för att få en trevlig stund tillsammans. Paul Levin har en unik förmåga att sprida tryvel omkring sig. Han har lång erfarenhet som samlare och mynhandlare. Vi kan därför räkna med en ovanligt gemytlig afton i föreningslokalen.

Välkomna!

Rolf Sandström

Skomakarekällarens polletter

Där restaurang Myntkrogen – Kungl. Myntkabinetets museirestaurang – nu ligger på Slottsbacken 6 drevs tidigare Skomakarekällaren. Om denna och dess föregångare har jag skrivit i SNT 1999:8 men några ord ska ändå nämnas om dess historia. Huset tillhörde förr Skomakareämbetet, senare Skomakareföreningen, efter vilket restaurangen hade fått sitt namn. Ingången låg mot Bollhusgränd och inte som nu från museets entrégård. Restaurangen var mycket populär eftersom man där kunde äta både billigt och bra. Dit sökte sig småborgare, kontorister men även herrar från Börsen och förnämliga köpmän. Här serverades såväl morgon- som aftonspisning och en och annan portvinsbutelj kunde man också se på bordet. En annons i *Ny Illustrerad Tidning* år 1890 (fig. 1) visar att man då (liksom nu) tog upp beställningar för sammankomster i samband med bröllop, middagar och begravnningar.

Bland innehavarna av Skomakarekällaren kan nämnas A. W. Flodin 1866-1869, V. W. Hellström 1873-1878, Frans Stålhammar 1880-1898 (fig. 2), V. H. Lenoir 1898-1906, Hjalmar Hellström 1906-1907. Den 11 april 1907 såldes huset, i vilket källaren låg, till staden, varefter rättigheterna överflyttades till restaurang Oden på Dalagatan 50.

Den här ovan avbildade tidningsannonsen från 1890 för Skomakarekällarens verksamhet har undertecknats av Frans Stålhammar personligen. Han var en välkänd källarmästare i Stockholm men tillhörde också flera ordnar och sammanslutningar. Han var styrelseledamot inom restauratörskåren åren 1896-1903, och därefter hedersledamot år 1904. Han avled 1910.

Polletter

Vid denna tid, d.v.s. 1800-talets slut, använde sig många värdshus och restauranger av polletter försedda med egna stämplor. Man kan naturligtvis fråga sig på vilket sätt dessa kom till användning och i vilken mån arbetet underlättades med hjälp av polletter. Restaurangens servitörer kunde vid arbetsdagens början i kassan växla till sig en summa pengar i polletter, vilka han använde för att betala beställningen i köket. Av gästerna fick

han sedan mynt och sedlar. Men även som gäst kunde man köpa polletter i kassan för att betala med vid serveringen. Polletterna kunde ibland gälla endast viss avdelning, enbart kaféet eller på krogen.

På de polletter som existerar från Skomakarekällaren kan vi se initialerna F. S. De står förstas för Frans Stålhammar och kan följaktligen dateras till hans tid som källarmästare där, d.v.s. 1880-1898. Polletterna är utförda i mässing eller koppar, några få i zink, företrädesvis runda men en och annan oval, med olika värdesiffror.

I den första serie som användes fram till slutet av 1880-talet finns polletterna i flertalet variationer. Initialerna F. S. inom en liten oval lik som siffrorna är instämplade på åtsidan, medan frånsidan är helt slät. De ovala polletterna skall, enligt Svensson 1918, ha funnits i ett antal av 50 exemplar, de runda i 100 exemplar.

1. 4 K, oval, 40x25 mm, mässing, fig. 3:1;
2. 3 K, oval, 30x24 mm, mässing;
3. 2 K, oval, 29x20 mm, mässing;
4. 1 K, rund, 29 mm, mässing;
5. 50, rund, 25 mm, mässing, fig. 3:2;
6. 25, rund, 21 mm, mässing;
7. 10, rund, 25 mm, zink;
8. 5, rund, 22 mm, zink.

Ovannämnda polletter finns inte beskrivna i litteraturen, men för de fyra sista (5-8) kan hänvisas till NM XII s. 102 nr 383-386 för jämförelse. Beteckningen "K" efter siffrorna 1-4 antas utgöra förkortning för kronor, medan polletterna utan denna bokstav underförstått gäller för antal öre.

I den andra serien från slutet av 1880-talet och framåt har polletterna fortfarande initialerna F. S. men de är liksom siffrorna inslagna och inte stämplade. På frånsidan ses däremot Sporrongs då "nyare" stämpel från mitten av 1880-talet, ★ C. C. SPORRONG & Co ★ och nedan STOCKHOLM, på mittfältet en sköld med S:t Eriks huvud och C C S i monogram. Här liksom på den äldre polletterserien står siffrorna för öre, man har alltså valt att skriva t.ex. 200 öre i stället för 2 kronor. Polletterna är beskrivna i NM XII, s. 102, nr 381-386.



2. Ansiktet bakom polletternas initialer, Frans Stålhammar, innehavare av Skomakarekällaren 1880-98. Repro ur Minnesskrift 1934 av G. Hildebrand.

9. 200, oval, 30x21 mm, koppar, fig. 3:3;
10. 100, rund, 30 mm, koppar;
11. 50, rund, 27 mm, koppar;
12. 25, rund, 23 mm, koppar;
13. 10, rund, 26 mm, mässing;
14. 5, rund, 23 mm, mässing.



1.



2.



3.

3: 1-3. Ett urval av Skomakarekällarens polletter, nr 1, 5 och 9 i texten. Foto Jan Eve Olsson, KMK.

En person med namnet Rosenblom har lämnat en anteckning (från 1800-talets slut?) efter sig i Kungl. Myntkabinetet om att denna samling skall utgöra "En fullständig sats av Skomakarekällarens polletter".

Monica Golabiewski Lannby

Litteratur

Garsten, B. & Norlander, E.: *Minnesskrift med anledning av Stockholms Restauratörförenings 40-årsjubileum*. Stockholm 1934.

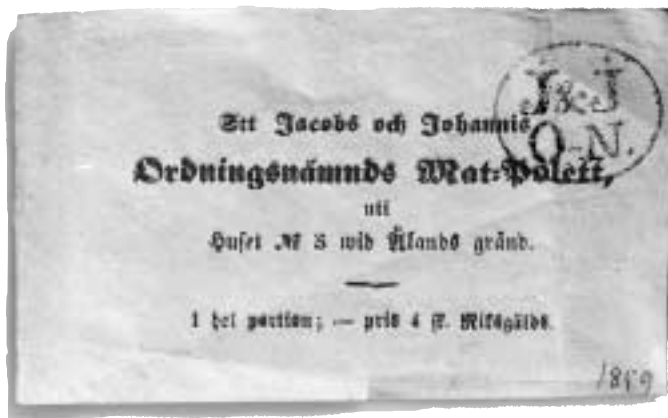
Golabiewski Lannby, M.: *Drufvan – Draken – Skomakare-Källaren – Myntkrogen*. SNT 1999:8 s. 180-181.

Strokirk, W. Th.: *Fortsättning af tillägget till Friherre Aug. Wilh. Stjernstedts år 1872 utgifna beskrifning öfver svenska polletter*. NM XII s. 1-190. Stockholm 1890.

Svensson, S.: *Förteckning öfver egen Svensk Pollettsamling jemte Utkast till allmän Svensk Pollettsbeskrifning*. Duved 1918. Manus.

Widell, M.: *Notan betalades med polletten*. SNT 1993:7 s. 199.

– *Militärpolletter*. Svenska Numismatiska Föreningen. Smärre Skrifter nr 7. Jönköping 1998.



Matpolletten utgiven av S:t Jacobs och Johannis Ordningssnämnd vid slutet av 1850-talet. Med polletten i hand kunde en fattig människa få ett mål mat genom kyrkans försorg. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK. Skala 1:1.

En matpollett från S:t Jacobs och Johannis Ordningssnämnd

Vid mitten av 1800-talet utgjorde Jakobs och Johannes församlingar i Stockholm ett s.k. "regalt pastorat" med en kyrkoherde och tre komministrar. Församlingarna hade tidigt ett samarbete. År 1737 gjordes det upp om en fördelning i olika frågor mellan församlingarna. En av dessa frågor rörde de fattiga och orkeslösa, som man på något sätt måste ta hand om. Det året var det 138 personer. Man inrättade bl.a. ett gemensamt fattighus där dessa fattiga kunde få mat och husrum. År 1854 hade man i genomsnitt 174 fattighushjon som bodde i Fattighuset på Johannis Östra Kyrkogata nr 5-7. Knutna till Fattighuset fanns en fattigläkare, en vaktmästare, en föreståndare, en sjuksköterska och en portvakt.

Från slutet av 1850-talet – Sven Svensson har med blyerts antecknat

årtalet 1859 – finns en papperspollett som utgivits av S:t Jacobs och Johannis Ordningssnämnd. Det är en matpollett som utdelades till fattiga församlingsbor som inte bodde på Fattighuset. Polletten gav innehavaren möjlighet att få en hel portion mat, motsvarande ett värde av 4 skilling riksgälds. Maten serverades i en fastighet på Ålands gränd nr 5 (detta är idag en del av Mäster Samuels-gatan. Första gången som namnet Ålands gränd nämns är 1671 och angav att det bodde många här som hade sina rötter på Åland).

På pollettens översta högra hörn finns en oval stämpel med texten J & J / O-N. Möjligen var det så att polletten inte var giltig utan ordningssnämndens svarta stämpel.

Denna papperspollett har tillhört tobakshandlaren Sven Svensson men finns inte, liksom övriga papperspolletter, med i hans egna förteckningar eller i den som Ulla S. Linder Welin skrev på 1930-talet.

IV

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm
Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

Medlem av Sveriges
Mynthandlars Förening

Bli medlem i SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN



Årsavgiften är 250 kr.
Som medlem får Du SNT
automatiskt

Du kan också enbart prenumerera på tidningen
Det kostar endast 200:– per år.

HB MYNT & MEDALJER Sveavägen 96

Box 19507
S-104 32 Stockholm 19

T - Rådmansgatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14



Ytterligare en styrelseledamot presenterar sig här. Tidigare har Julius Hagner och Dennis Pettersson skrivit några rader om sig själva (SNT 2002:8 sid. 177 respektive 189).



Rolf Sandström. Okänd fotograf.

Rolf Sandström

Rolf Sandström invaldes som ordinarie ledamot i Svenska Numismatiska Föreningens styrelse vid årsmötet i Göteborg förra året. För samlarna i Västsverige är han välkänd. Om sig själv meddelar han:

Jag har under många år varit aktiv i styrelsen för Göteborgs Numismatiska Förening, bland annat som auktionskommissarie, utställningsansvarig och redaktör för GNF:s Småskrifter. Är nu vald till ordförande för andra gången.

Jag har samlat mynt sedan folkskoleåren. De antika mynten intresserar mig mest. Har varit och är en flitigt anlitad föredragshållare och cirkelledare.

Inom Svenska Numismatiska Föreningen vill jag verka för ett mera aktivt föreningsliv och för ett utökat samarbete med andra myntföreningar i landet – förhoppningsvis till glädje för samlarna.

Rolf Sandström



1. Ångköket, d.v.s. utskänkingsstället vid Skeppsbron i Göteborg.
Foto: Ulf Ottosson liksom följande.

Nyupptäckta ångkökspolletter från Göteborg

År 1858 öppnades Göteborgs Ångkök som var verksamt fram till 1865, då det upphörde på grund av dålig lönsamhet. Vackra polletter användes och de är beskrivna i Stiernstedts pollettbeskrivning (Stiernstedt 1872). De präglades i Paris (Sømod 2003).

Det dröjde till 1884 innan nästa ångkök inrättades i Göteborg. Göteborgs Utskänkingsaktiebolag hade ett utskänkingsställe vid Skeppsbron 1, som 1884 ändrades till ett matserveringsställe på inrädan av styrelsemedlemmen Sigfrid Wieselgren. Redan 8 december 1883 hade styrelsen beslutat att anskaffa en ångkokningsapparat till Utskänkingsstället vid Skeppsbron, som sedan kom att gå under namnet Ångköket. (Fig. 1.)

Anna Mathilda Burman utsågs till föreståndarinna. Måltider för 300-400 personer kunde framställas, och priset för matportionerna var 12 och 17 öre. Det visade sig dock svårt att få det hela att bära sig då ångkökets drift blev dyrare än beräknat, och priserna på matportionerna behövde höjas med 3 öre, vilket Wieselgren emellertid avstyrde.

Revisorerna för 1883 / 1884 års förvaltning uttalade som sin åsikt:

dels att den penningförlust som ångkokningsapparaten till en början medförde, rikeligen skulle ersättas genom det allmänna gagn den åstadkomme, dels att bolaget ej kunde på

ett mera lämpligt sätt verka för den arbetande klassen.

Då fru Burman hade svårigheter med ekonomin förflyttades hon 1886 och ersattes av S. V. Abrahamson fram till 1893, då J. A. Ohlsson tog över fram till maj 1898, när Wiktor E. Aronsson tillträdde (W. A.). Från 1907 står Carolina Bergman som föreståndare.

Vid ångköket har ett flertal polletter använts. När Ulf Carleson gick igenom Sporrongs arkivmaterial hittade han en beställning av den 15 mars 1899 från Ångköket i Göteborg: Beställningen omfattade kopparpolletter med valören 2, 3, 4, 5 och 8 samt valörerna 10, 12, 25 och 50 av mässing med inskriften ÅNGKÖKET W. A. (Wiktor Aronsson) samt en stålstamp. (Fig. 2a.) Dessutom finns en variant av polletten med valören 10 på åtsidan och med siffran 9 instämplad på fransidan. Den sista polletten har säkert präglats i Göteborg.

Trots att minst 8 000 polletter har tillverkats har jag vid mina efterforskningar endast träffat på ca 15 exemplar. Samtliga polletter har Sporrongs nya stämpel på fransidan. (Fig. 2b.) Information om utseende och form hos valören 8 saknas. Foto på 25 och 50 finns ej heller.

C. B. finns på en kopparpollett med texten: Ångköket / 2 / C. B. och bör syfta på Carolina Bergman som var föreståndare för Ångköket från 1907. Polletten är tillverkad av firmen O. FR. JOHANSON i Göteborg. (Fig. 3.) Verksamheten vid Ångköket upphörde 1913–1914.



2a-b. Kopparpolletter med valörerna 2, 3, 4, 5 samt 10 och 12 av mässing med inskriften ÅNGKÖKET W. A. [Wiktor Aronsson]. På frånsidorna ses Sporrongs stämpel.

Pollettbeskrivningar

1. ÅNGKÖKET i båge upptill / 2 / W. A. Koppar. Fyrkantig med urnupna hörn, 25x25 mm.
2. ÅNGKÖKET / 3 / W. A. Koppar. Trekantig med rundade hörn, 29 mm.
3. ÅNGKÖKET / 4 / W. A. Koppar. Fyrkantig med urnupna sidor, 28x28 mm. I varje hörn är två punkter inslagna. Åverkan?
4. ÅNGKÖKET i båge upptill / 5 / W. A. Koppar. Rund, 29 mm.
5. ÅNGKÖKET / 10 / W. A. Mässing. Rund med vågformig kant, 21 mm.
6. ÅNGKÖKET / 10 / W. A. Fyrkantig med rundade hörn, 28x28 mm. Siffran 6 instämplad på frånsidan.
7. ÅNGKÖKET / 12 / W. A. Mässing. Fyrkantig med urnupna hörn, 28x28 mm.

8. ÅNGKÖKET / 8 / W. A. Koppar?
9. ÅNGKÖKET / 25 / W. A. Mässing. Oval, 29x22 mm.
10. ÅNGKÖKET / 50 / W. A. Mässing. Fyrkantig med rundade hörn, 27x27 mm.



3. Kopparpollett med initialerna C. B. [Carolina Bergman] tillverkad av firman O. FR. JOHANSON i Göteborg.

11. ÅNGKÖKET i båge upptill omgivet av två stjärnor på varje sida. / 2 / C. B. på frånsidan. På frånsidan tillverkarens namn. Koppar. Rund, 18 mm.

Hans Lundberg

Otryckt källa

Ulf Carleson.

Litteratur

Stiernstedt, A. W.: *Beskrifning öfver svenska kopparmynt och polletter*. II, s. 206 nr 1-3. Stockholm 1872.

Sømod, J.: *Polletter & Pengetegn*, 2003, s. 81.

Thulin, E. J:son och Marcus, M. *Göteborgssystemet 1864-1945*. Göteborg 1947.

Göteborgs telefonkataloger från 1901-1916.





Nytt om böcker – recensioner

De svenska medeltidsbrev i **Svenskt Diplomatariums huvudkartotek** (cd-rom för PC Windows eller Mac; version 2; Riksarkivet 2001). Beställning kan göras via SVAR, Box 160, 880 40 Ramssele (www.svar.ra.se).

PUBLICERINGEN AV de svenska medeltidsbrev har pågått ända sedan år 1829, då det första bandet i serien *Diplomatarium Suecanum* (eller *Svenskt Diplomatarium*) utkom. Hela medeltiden är dock än så länge långt ifrån täckt; hittills har breven t.o.m. år 1375 samt från perioden 1401-1420 publicerats.

Även för numismatikern utgör det skriftliga källmaterialet, i den mån det bevarats, en viktig pusselbit vid studiet av den medeltida myntningen. Därför är det störande att speciellt de senmedeltida breven varit så svåråtkomliga för andra än specialisterna på området.

Denna brist har delvis åtgärdats genom att en cd-romskiva utgivits, som i princip presenterar hela Svenskt Diplomatariums huvudkartotek, med referat av inte mindre än 39 561 brevtexter. Den första versionen av cd-romskivan utkom 1999. Version 2, utgiven 2001, har utökats med ca 2 000 poster. Den har således alla förutsättningar att bli ett outhärligt hjälpmedel även för medeltidsnumismatikern.

I slutet av november 1999 hölls ett symposium på Riksarkivet i Stockholm med deltagare från de nordiska länderna, vilka samlats kring ett gemensamt tema, nämligen brevmaterialet från svensk medeltid. Den direkta anledningen till symposiet var tudelad. Dels ville man uppmärksamma och hedra Birgitta Fritz, som med utgången av 1999 avgick som huvudredaktör för *Svenskt Diplomatarium*; dels anordnades sammankomsten för att markera lanseringen av den nämnda cd-romskivan.

Nu har samtliga bidrag från symposiet också samlats i skriftlig form. 28 forskare har således presenterat sina infallsvinklar på ämnet i *Ny väg till medeltidsbrev*. Från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26-28 november 1999 (Skrifter utgivna av Riksarkivet 18, Västerвик 2002; 443 s.). Resultatet är en volym med ett intressant och mångfacetterat innehåll. Till bidragsgivarna hör Henrik Klackenbergs, som med sin uppsats "Moneta, nummi et denarii. Monetära termer i Svenskt Diplomatarium före 1250" på ett praktiskt sätt visar hur det digitaliserade kartoteket kan användas för numismatiska studier.

Tiden före 1250 hör ju nu inte till den på brevtexter rikaste perioden, men när fel-

daterade brev samt dubbel- och trippelträffar räknats bort återstår i alla fall 24 texter, vilka Klackenbergs redogör för och analyserar.

I likhet med historikern måste dock numismatikern också kritiskt granska en skriftlig källa, bl.a. utrona för vem, under vilka omständigheter och i vilket syfte den tillkommit. Då kan det vara bra att ha en överblick över aktörer och skriftmiljöer samt olika typer av brev som bevarats och hur de utformats. Om detta handlar nämligen Inger Larssons arbete *Svenska medeltidsbrev* (ursprungligen utgivet av Sällskapet Runica et Mediaevalia, Scripta minora 5, 2000, numera även av Norstedts 2002; 284 s.) Det ger en god översikt av hur olika sorters dokument kom till och utvecklades i Sverige från slutet av 1100-talet till början av 1500-talet. I de fall man hittar texter med numismatisk anknytning på cd-romskivan, så bör man gå tillbaka till de tryckta originaltexterna, i den mån de publicerats. Då kan den kunskap som Larssons bok förmedlar vara nyttig.

Avslutningsvis skall framhållas att det pris som cd-romskivan betingar, 350 kr, väl får anses som mycket förmånligt i sammanhanget.

Bengt Hemmingsson

Föreningar

Stockholms Myntklubb

har firat 30-årsjubileum under ledning av nytitillträdde ordföranden Jackie Hansén.

Efter festmåltiden tog klubbmästaren Lars Arnald över med ett lotteri – flera guldmynt fanns med bland vinsterna. Bidrag till vinsterna, förutom från medlemmarna, hade tacksamtt erhållits från Kungl. Myntkabinettet, Numismatiska Klubben i Uppsala, Ahlströms Myntauktioner, Mynt & Medaljer, Nordlinds Mynthandel, Sehlins Mynthandel, Archie Tonkin, Westerlunds Mynthandel.

Klubben hade nöjet att se Eva och Ian Wiséhn bland deltagarna. Kvällen förflöt med diverse numismatiska muntrationer.

Till sist kan nämnas att styrelsen hade vänligheten att utse undertecknad till hedersmedlem.

Carl-Axel Lindblom,
numera vice ordförande

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Utkommer

fyra gånger om året med ett häfte på cirka 40 sidor. Bidragen är författade på svenska, norska eller danska.

Innehåller

— artiklar om mynt, polletter, medaljer och sedlar från antiken till nutiden.

— anmälningar om böcker, mynt, medaljer och sedlar.

— meddelanden om personer och begivenheter i den numismatiska världen.

— föreningsmeddelanden från medlemmarna i Nordisk Numismatisk Union.

Ges ut

sedan 1936 av Nordisk Numismatisk Union, som består av numismatiska föreningar, museisamlingar och universitetsinstitutioner i de nordiska länderna.

Är du medlem i Svenska Numismatiska Föreningen? Då kostar det f.n. bara 200 kronor (SEK) per år för fyra välfyllda nummer.

Kontakta

SNF:s kanslist, Carin Hirsch Lundborg. Banérgatan 17, n.b., 115 22 Stockholm. Telefon: 08-667 55 98, fax: 08-667 07 71. Kontorstid: onsdagar och torsdagar 10.30-13.00.

Besök gärna: www.numismatik.se

Stockholms Myntklubb

sammanträder förmiddagar 3/3, 7/4 och 5/5 kl. 9.00-12.00, kvällar 17/3 och 21/4 kl. 18.30-21.30.

Information:

Jackie Hansén, ordf. 08-19 88 50;
Carl-Axel Lindblom, v. ordf.

08-10 41 75;

Åke Josefsson, sekr. 08-5303 8074,
ake.josefsson@folkbildning.net

Feltryckta sedlar

I J. O. Wedbergs klippssamling, vilken förvaras i Kungl. Myntkabinetet, finns följande tidningsnotis från år 1848:

"I Fredags spridde sig hastigt ett rykte, som jemväl omtalades på börser, att falska sedlar å 500 Rd bko voro i omlopp och efterapade med en så förvillande likhet, att upptäckten af deras förfalskade beskaffenhet endast skett derigenom, att ett tryckfel på ett ställe förekom i ordet silfver, som blivit stafvadt silfvier, hvarföre de troddes vara tillverkade utomlands. Vid närmare efterhörande har likväl lyckligtvis befunnits, säger A.B., att alltsammans var ett blindt allarm, härrörande deraf att ett tryckfel af sagde beskaffenhet verkligen förekommer å en del af bankens egna sedlar å 500 Rd för år 1847".

Notisen är intressant ur flera synvinklar. Dels kan vi konstatera, att det har existerat sedlar från 1847 i valören 500 riksdaler banko, även om några sådana inte är kända idag (jfr L. Wallén: *Sveriges sedlar I*, 1978 s. 66). Vidare får det anses anmärkningsvärt, att kontrollen av den tryckta produkten inte var bättre. Den aktuella sedeltypen hade ju införts år 1835 bl.a. för att försvåra förfälskning. En annan nyhet var att man samtidigt avskaffade transportsedlarna som utfärdats för alla summor över 3 riksdaler. Formerna för ut- och inväxling av dessa hade varit komplicerade. Då en större transportedel presenterades i banken, var man tvungen att uppsöka den i liggaren över utfärdade dylika sedlar och avföra den separat. Banken kunde inte lämna ut en sådan transportsedel igen i rörelsen, även om den utfärdats samma dag, och fortfarande var helt oanvänd. Vile inlämnaren ha andra transportsedlar i utbyte, måste han be om att få dessa utfärdade separat.

Detta var givetvis ett ålderdomligt och ohanterligt system som inte tillfredsställde handelns och näringsarnas växande behov av ett smidigt betalningsmedel. Resultatet blev att när de nya färgade sedlarna infördes, så trycktes dessa i så höga fasta belopp som 500 och 100 riksdaler banko (= 187 ½ respektive 37 ½ riksdaler specie eller 750 respektive 150 riksdaler riksgälds). Den högre valören kom efter 1873 att motsvara 750 kronor, vilket ger en uppfattning om dessa sedlars köpkraft när de infördes. Desto större anledning att bli förundrad över slarvet med korrekturläsningen i sedeltryckeriet! *BHn*

Pressklipp

Silversopor

Inte nog med att tyska arkeologer påträffat Martin Luthers föräldrahem. De har hittat dess tillhörande avskrädeshög också, meddelades med några enkla rader i *Svenska Dagbladet* den 1 december i 2003.

Utgrävningarna har pågått sedan i augusti i fjol, och förutom en del av lille Martins leksaker, som spelkuler och flöjter, har man hittat inte mindre än 266 silvermynt. "En del var som nya", enligt en förtjust arkeolog. Vilka valörerna var nämndes inte.

Martin Luther föddes i Eisleben den 10 november 1483 – där han också avled den 18 februari 1546 – men familjen flyttade ganska snart till Mansfeld. Enligt uppslagsboken tyder det mesta på att hans barndom varit ljus och att han tidigt kom i kontakt med några av det dåtida fromhetslivets finaste yttringar. De många mynten måste ha tillhört hans föräldrar. Fyndomständigheterna omnämns inte närmare i denna lilla notis, men sannolikt utgjorde de en skattgömma.

En annan notis, i *Populär Historia* 2004:1, låter berätta att Martin Luther dog i "fel hus". Det som ända sedan 1726 ansetts var hans döds hus – och där till och med ett museum inrättats och som är uppsatt på Unescos världsarvslista – har nu visat sig vara helt fel. Det riktiga döds huset förstördes 1601 vid en stor stadsbrand.

År 1966 köpte Sverige enkronor i halvfabrikat från Finland

Någon större revolution drabbade inte de svenska enkronorna 1966-1967. Det var inte så att Kungl. Mynt- och Justeringsverket upphört med sin mynttillverkning. Däremot var det så att det svenska myntverket på hösten 1966 beställde 15 000 kg enkronor i halvfabrikat från Finland. Allt levererades under våren 1967.

Beställningen föregicks av en upphandling där vi begärt offerter från olika leverantörer av silverlegeringar, däribland några myntverk.

Finland hade de bästa priserna och levererade därmed ett halvfabrikat bestående av en mängd släta och blanka slantar, som sedan i vanlig ordning präglades i Stockholm. Det-

Myntgodis

Nej, rubriken avser inte våra vanliga chokladpengar, som finns i alla storlekar och valörer och med mer eller mindre kakao i, utan om mera exotiska aptitretare. I Vietnam har man nu fått nya mynt och sedlar i stället för de gamla, som var alltför lätta att förfälska. Förmodligen för att förhindra förfälskning lade man ner mycket omsorg på att göra svårimerbara pengar. De nya mynten har emellertid visat sig vara så aptitligt färggranna att flera barn av misstag tagit dem för godis och ätit upp dem. Detta stod att läsa i en liten notis i *Svenska Dagbladet* den 31 januari 2004.

Schweizerfrancen som samlarmynt

I *Svenska Dagbladet* fanns även den 1 februari en myntnotis. Denna handlade om världens största myntmässan i Basel i Schweiz, som gick av stapeln samma helg. Bland annat rapporterades tyskarna vara de största samlarna. Sedan euron infördes och tyska marken och franska francen försvann, har schweizerfrancen blivit alltmer populär bland myntsamlarna. Allt enligt myntmässans arrangörer.

MGL

ta var ett mycket vanligt förfarande i många länder och de europeiska myntverken hade ett gott samarbete. Svenska enkronor har sålunda tidigare levererats från Danmark och bronsslantarna hade man vid olika tillfällen köpt från andra håll. Allt i halvfabrikat.

I själva verket köpte Sverige mer än halva produktionen på detta sätt, men detta var den första gången som Finland levererat "mynt" till Sverige.

IW

Mässa

Mars 28 Kerkrade,
Moneta International Numismatics Fair
www.moneta-int.com

Numismatisk frågesport vid SNF:s julfest

11 december 2003

- 1.** Under 2002 utkom ett flertal intressanta böcker, bl.a. en mycket vacker förteckning över drottning Lovisa Ulrikas numismatiska bibliotek. Nu förhåller det sig så att större delen av nämnda bibliotek köptes från en annan namnkunnig person. Vem?
- 1.** Adolf Fredrik (kung 1751-1771) **X.** Carl Gustaf Tessin (1695-1770) **2.** Nicodemus Tessin d.y. (1654-1728)
- 2.** Den 1 januari 2003 fick vi en ny riksbankschef efter Urban Bäckström. Den person som Riksbanksfullmäktige utnämnde heter?
- 1.** Marie-Louise Heikensten **X.** Bengt Dennis **2.** Lars Heikensten
- 3.** Hösten 2001 gav Sveriges Riksbank ut ett mynt med Alfred Nobel avbildad, d.v.s. en enskild svensk. Hur många namngivna kvinnor, exklusive kungahusets medlemmar, har avbildats på svenska mynt inklusive de från besittningarna?
- 1.** En **X.** Två **2.** Ingen
- 4.** Svante Nilsson (Sture) av ätten Natt och Dag var Sveriges riksföreståndare mellan 1504 och 1511 (ev. 1512). Hur lyder åtsidesinskriften på hans örtugar från Västerås?
- 1.** SCS ERICVS REX **X.** SVENO STVRE NOX ET DIVRNA **2.** STEEN STVRE RITTER
- 5.** Sedan 1750-talet har Tumba Bruk tillverkat sedelpapper, och från 1960-talet har våra sedlar tryckts i Tumba. Riksbanken har nu salt verksamheten i Tumba till ett utländskt bolag. Vilket?
- 1.** Suomen Rahapaja Oy (Finska Myntverket AB) **X.** Bradbury, Wilkinson & Co., Ltd **2.** Crane AB
- 6.** Mynt med valören 2 öre började präglas i Stockholm under Gustav Eriksson (Vasa) år 1536, men under hur många år präglades det 2-öringar under den följande regenten, Erik XIV?
- 1.** Tre år **X.** Fyra år **2.** Åtta år
- 7.** År 1998 utkom Magnus Widell med en intressant bok om militärpolletter i Svenska Numismatiska Föreningens skriftserie Smärre Skrifter nr 7. Bl.a. från Kungliga Svea Livgarde (I 1) finns det polletter. Frågan lyder: hur många valörer är kända från detta stockholmsregemente?
- 1.** En valör **X.** Fem valörer **2.** Sju valörer
- 8.** Bildfråga! Myntet som är avbildat (i större skala) här intill är tillverkat av guld. Varifrån kommer guldets till den aktuella myntningen?
- 1.** Mönsterås, Småland **X.** Ädelfors, Småland **2.** Avesta, Dalarna
- 9.** Oscar I var som bekant Sveriges kung mellan 1844 och 1859. Under denna tid präglades det 4-, 2- och 1-dukater. 1-dukaterna började präglas år 1844 och 2-dukaterna år 1850. När påbörjades präglingen av 4-dukater?
- 1.** År 1852 **X.** År 1850 **2.** År 1846
- 10.** År 1953 disputerade numismatikern Patrick Bruun i Helsingfors på avhandlingen *The Constantinian Coinage of Arelate*. Det skulle ta 49 år innan en ny numismatisk avhandling lades fram vid universitetet i Helsingfors – denna gång av den välkände Tuukka Talvio. Med vad heter hans avhandling som anmäldes i Svensk Numismatisk Tidskrift nr 2002:7?
- 1.** Coins and coin finds in Finland AD 800-1200
X. Deutsche Münzen in vorgeschichtlichen Funden Finnlands
2. Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige



Fredrik I. Dukat 1750. Ex. Carl Snoilsky (nummer 1486). Nu i Antellska samlingen på Nationalmuseet i Helsingfors. Foto: Nationalmuseet, Helsingfors.

Lycka till
 Frédéric Elfver

Vid SNF:s julfest den 11/12 var det ingen som fick alla rätt. Tre deltagare hade emellertid lika många rätt, vilket resulterade i lottdragning som gav följande vinnare: 1:a pris, Juan de Soto; 2:a pris, Anders Tullberg och 3:e pris, Jackie Hansén.

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmarken



Öppettider

Vardagar 10.00 – 18.00

Lördagar 10.00 – 14.00

Regeringsgatan 6

111 53 Stockholm

Tel. 08-411 50 81

Fax. 08-411 52 23

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND

Tel och fax 046-14 43 69

e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Enskilda
SNF-medlemmar
erbjuds gratis annons
att köpa, sälja eller byta
samlarobjekt!

Högst 111 tecken (tre rader)!

mgl@myntkabinettet.se

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08-411 08 07

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.

charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm

Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

*Kungl. Myntkabinettet har
fortfarande*

*fri entré på söndagar
för att öka museets tillgänglighet
för allmänheten.*

Mer om museet finns på hemsidan:
www.myntkabinettet.se

KUNGLIGA MYNTKABINETTET

Sveriges Ekonomiska Museum

Slottsbacken 6, Gamla Stan.

Tel: 08-519 553 04



SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 21 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Rådmsgatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel

Box 5031, 791 05 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel &

Vykortsantikvariat

Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder

Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23



UPPSALA
UNIVERSITET

Myntdag i Uppsala

Lördag 3/4 kl 13-16

Tema 1700-tal



Museum Gustavianum

Med Myntkabinettet • Akademi­gatan 3 • www.gustavianum.uu.se

Axplock ur programmet

- kl 13.15: *Mynt och medaljer som konst.*
Fotograf Gabriel Hildebrand visar och berättar
- kl 15 Fil dr Mikael Alm: *En gustaviansk historia.*
Gustaf III och medaljkonsten

I samarbete med universitetets myntkabinett och
Numismatiska klubben i Uppsala